DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.15673807

ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ଅଭିନବ ଆଶୟ ଓ ବିଷୟ

ରଶ୍ମିତା ପଣ୍ଡା

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର:

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ସୀମା ଓ ସମ୍ଭାବନା ତଥା ଆଶୟ ଓ ବିଷୟ କଥା କୁହାଯାଇଛି। ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚକ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି। ଗୋଟିଏ ଗୋତ୍ରୀୟ ସମାଲୋଚକ ପ୍ରଥାସିଦ୍ଧ ତଥା ପାରଂପରିକ ଧାରାରେ ସମାଲୋଚନା କରି ଆସୁଥିଲା ବେଳେ ସ୍ୱକୀୟ ନୂତନ ଅଭିରୁଚି ଓ ପ୍ରତୀଚ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଦର୍ଶନଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଓ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ତଦନୁସାରୀ ନୂତନ ସ୍ୱର, ସ୍ୱରୂପ, ସ୍ୱାଦ ଓ ଭେଦର ସମାଲୋଚନା ଲେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ଅନ୍ୟ କିଛି ମୁଷ୍ଟିମେୟ ସମାଲୋଚକ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲାପରି ନୂତନ ସ୍ୱର ଓ ସ୍ୱାକ୍ଷରପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଲୋଚନା ଲେଖିବା ପାଇଁ ଦାୟବଦ୍ଧ ଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଡକ୍ଟର ରବୀନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାସ, ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ନାୟକ, ଡକ୍ଟର ପଞ୍ଚାନନ ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର ମଧୁଛନ୍ଦା ନାୟକ, ଡକ୍ଟର ସ୍ମିତା ମହାନ୍ତି ପ୍ରମୁଖ ଶେଷୋକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ସମାଲୋଚକ ହୋଇଥିଲାବେଳେ ଡକ୍ଟର ଦାଶରଥି ଦାସ, ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ ତ୍ରିପାଠୀ, ଡକ୍ଟର ଅନାଦି ଚରଣ ଗାଁଣ, ଡକ୍ଟର ଗୌତମ ଜେନା, ଡକ୍ଟର ଗଗନେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ, ଡକ୍ଟର ହରପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର କଇଳାଶ ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରମୁଖ ସମାଲୋଚକ ଆଦ୍ୟ (ପୂର୍ବୋକ୍ତ) ଶ୍ରେଣୀର ବୈବର୍ତ୍ତନିକ ଟ୍ରେଣ୍ଡ୍ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି। ଏମାନେ ନିଜ ସମାଲୋଚନାରେ ଉତ୍ତରଉପନିବେଶବାଦ, ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣ, ପରିବେଶ ନାରୀବାଦ, ପରିବେଶ ସମାଲୋଚନା, ମାର୍କ୍ସୀୟ ସମାଲୋଚନା, ଉତ୍ତରସଂରଚନାବାଦ, ଜଗତୀକରଣ ଅଧ୍ୟୟନ, ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା ଓ ଉତ୍ତରଆଧୁନିକ ସମାଲୋଚନା ପରି ଅନେକ ନୂତନ ଧାରାର ସମାଲୋଚନା ଲେଖି ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ଭାବନା ଓ ସୀମା ବୃଦ୍ଧି କରିଛନ୍ତି। ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାରେ ଏସବୁର ପ୍ରତିଫଳନ ଦର୍ଶାଇବା ସହ ନୂତନ ନୂତନ ସମୀକ୍ଷକୀୟ ଦିଗ ଦିଗନ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ସଂକ୍ଷେପରେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ:

ଜଗତୀକରଣ ଅଧ୍ୟୟନ, ଜୀବଜନ୍ତୁ ଅଧ୍ୟୟନ, ପାରିବେଶିକ ମାନବିକ ବିଦ୍ୟା, ସ୍ନାୟୁମାନବିକ ବିଦ୍ୟା, କ୍ରୀଡ଼ା ଅଧ୍ୟୟନ, ପରିବେଶ ସମାଲୋଚନା ୨.୦।

ଉପୋଦ୍‌ଘାତ:

ଏକବିଂଶ ଶତକରେ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଦେଇଛି ବୈପ୍ଳବିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ। ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ପୁରାତନ ପିଢ଼ିର ସମାଲୋଚକ ପୁରୁଣା ଢାଞ୍ଚା, ପୁରୁଣା ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନ, ଗତାନୁଗତିକ ଧାରା ଓ ଧରାବହିର୍ଭୂତ ଏକ ନୂଆ ଭେକରେ ଦେଖାଦେଇଥିଲା ବେଳେ ଅପରପକ୍ଷରେ ନବପ୍ରଜନ୍ମର କିଛି ସମାଲୋଚକ ଏକ୍‌ଦମ୍ ନୂଆ ରୁଚି ଓ ନୂଆ ଦର୍ଶନର ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଆସିଥିବାର

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ
Quick Response Code:
Available online at : https://pracheenews.com/
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15673807
Article No - BPP00296

ଯୋଗାଯୋଗ :
ରଶ୍ମିତା ପଣ୍ଡା, ଅଧ୍ୟାପିକା, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୂଡ଼ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ମିତ୍ରପୁର, ବାଲେଶ୍ୱର
Email: rashmipanda1993@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4751-3030

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୩.୦୨.୨୦୨୫	୧୦.୦୩.୨୦୨୫	୨୬.୦୪.୨୦୨୫	୧.୦୫.୨୦୨୫

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ପଣ୍ଡା, ରଶ୍ମିତା ; ୨୦୨୫। ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ଅଭିନବ ଆଶୟ ଓ ବିଷୟ। ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୧, ସଂଖ୍ୟା : ଖ; ପୃଷ୍ଠା :୩୬–୫୦।

ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ। ଅବଶ୍ୟ ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, ଏହି କାଳରେ ଚିରାଚରିତ ବା ଗତାନୁଗତିକ ଧାରାର ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ଦେଖାଦେଇଥିଲା। ତେବେ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏଇ ଦୁଇ ଅଢ଼େଇ ଦଶନ୍ଧିର ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ନୂତନତାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ବା ସେହି ନୂତନତା (ଅଭିନବତ୍ୱ)କୁ ଦିବାଲୋକକୁ ଆଣିବାକୁ ଏଠାର ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି। ଏହି ନୂତନତା ବା ନବଦୃଷ୍ଟି ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ। ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ପୁରାତନ ପାଠର ପୁନର୍ପଠନ, ପୁନରନୁଶୀଳନ କଲାବେଳେ ଅପରପକ୍ଷରେ "ନୂତନ ପାଠ" (New Text)ର ସଦାନୁଶୀଳନ ପ୍ରଭୃତିକୁ ନେଇ ସାହିତ୍ୟ ତା'ର ଆୟାମ (Dimension) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ। ସେହିପରି ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଭିନ୍ନ ଉପଲବ୍ଧି ଏବର ସମୟର ସାହିତ୍ୟକୁ ଓ ଏହି ସମୟର ମଣିଷର ମନ ଓ ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ପ୍ରଭାବିତ ଓ କବଳିତ କରିଛି। ଯାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ, ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କଲାବେଳେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଉପଲବ୍ଧି ବିଚିତ୍ର ସ୍ତରର ଓ ଦରର ସ୍ୱାଦ ପ୍ରଦାନ କରିପାରୁଥିଲାବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପୁରାତନ ଓ ନୂତନ ସୃଷ୍ଟି- ଉଭୟକୁ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ଓ ସମ୍ଭାବନା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି।

ବିଷୟାନୁପ୍ରବେଶ ଓ ଆଲୋଚନା:

ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସ୍ଥରେ ଦେଖାଦେଇଛି ଅନେକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନର ସମୀକ୍ଷାବଳୀ। ଉତ୍ତରଉପନିବେଶବାଦୀ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା, ନାରୀବାଦୀ ସମାଲୋଚନା, ଉତ୍ତରସଂରଚନାବାଦୀ ସମାଲୋଚନା, ସମଲୈଙ୍ଗିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତାଧାରିତ ସମାଲୋଚନା, ପରିବେଶ ସମାଲୋଚନା, ପରିବେଶନାରୀବାଦୀ ସମାଲୋଚନା, ମାର୍କ୍ସୀୟ ସମାଲୋଚନା, ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା, ନବ୍ୟଇତିହାସବାଦୀ ସମାଲୋଚନା, ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଧ୍ୟୟନକୈନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଲୋଚନା, ଡିଜିଟାଲ ମାନବିକତା କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଲୋଚନା ଓ ଆହୁରି ଛୋଟବଡ଼ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିର ସମାଲୋଚନା ଏ ସମୟରେ ଦେଖାଦେଇଛି। ଉତ୍ତରମାନବତାବାଦ (Post humanism), ପରିବେଶ ସମାଲୋଚନା ୨.୦, ଜଗତୀକରଣ (ବିଶ୍ୱାୟନ) ଅଧ୍ୟୟନ, ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଅଧ୍ୟୟନ, ଜୀବଜନ୍ତୁ ଅଧ୍ୟୟନ (Animal Studies), ପାରିବେଶିକ ମାନବତାବାଦ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ଔଷଧୀ ମାନବତାବାଦ, ସ୍ନାୟୁ ମାନବିକବିଦ୍ୟା, ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷା, ଟ୍ରାନ୍ସଜେଣ୍ଡର୍ ଅଧ୍ୟୟନ, କ୍ରୀଡ଼ା ଅଧ୍ୟୟନ (Game Studies), ଖାଦ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ (Food Studies), ମେଦକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଅଧ୍ୟୟନ (Fat Studies), ନବ୍ୟବସ୍ତୁବାଦ (New Materalism), ବସ୍ତୁକୈନ୍ଦ୍ରିକ ମୀମାଂସାତତ୍ତ୍ୱ (Object Oriented Ontology), କାଳ୍ପନିକ ଯଥାର୍ଥବାଦ (Speculative Realism), ପ୍ରଭାବତତ୍ତ୍ୱ (Affect Theory), ଅପଙ୍ଗତତ୍ତ୍ୱ (Crip Theory), ବର୍ଣ୍ଣବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସମୀକ୍ଷା (Queer of Colour Critique) ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଏହି ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଲାଭ କରିବା ସହ ସମାଲୋଚନାର ଦିଶା ଓ ଦଶା ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିଛି। ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରସ୍ଥ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରଭାବିତ ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଏକବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ଭାରତରେ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଧାରାର ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ। ଏହାଛଡ଼ା ଶୈଳୀତତ୍ତ୍ୱ, ରୂପତତ୍ତ୍ୱ, ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ, ସବଲ୍ଟର୍ଣ୍ଣତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଉତ୍ତରାଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଆଧାରିତ ସମୀକ୍ଷା ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଏହି ପ୍ରଥମ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ବା ଆଦ୍ୟଚଉଠରେ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାରେ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ। ଶତାବ୍ଦୀର ଏହି ଆଦ୍ୟକୋଷ୍ଟକ ବା ଆଦ୍ୟଚଉଠରେ ଯେଉଁ ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକମାନେ ସ୍ୱୀୟ ଚେତନା କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସାରସ୍ୱତ ସମୀକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଏହି ଧାରାଗୁଡ଼ିକରେ ନିଜର ଗୁରୁତ୍ୱ ରକ୍ଷା କରିବା ସହ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାକୁ ଅନନ୍ୟ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଡକ୍ଟର ଦାଶରଥି ଦାସ, ଡକ୍ଟର ପଞ୍ଚାନନ ମହାନ୍ତି, ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ତ୍ରିପାଠୀ, ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ରଥ, ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ନାୟକ, ଡକ୍ଟର ରବୀନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାସ, ଡକ୍ଟର ସ୍ମିତା ମହାନ୍ତି, ଡକ୍ଟର ବବ୍ରୁବାହନ ମହାପାତ୍ର, ଡକ୍ଟର ଦିଲ୍ଲୀପ କୁମାର ସ୍ୱାଇଁ, ଡକ୍ଟର ଆଲୋକ ବରାଳ, ଡକ୍ଟର ପଞ୍ଚାନନ ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର ଆଦିକନ୍ଦ ସାହୁ, ଡକ୍ଟର ମଧୁଛନ୍ଦା ନାୟକ, ଡକ୍ଟର ଗଗନେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ, ଡକ୍ଟର କଇଳାଶ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଡକ୍ଟର ରୁଦ୍ରନାରାୟଣ ମହାପାତ୍ର ଓ ଡକ୍ଟର ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମଲ୍ଲିକ ପ୍ରମୁଖ କେତେଜଣ ହାତଗଣତି ସ୍ରଷ୍ଟା ଅନ୍ୟତମ।

ଉତ୍ତରମାନବତାବାଦରେ ମଣିଷ ସହ ବୈଷୟିକବିଦ୍ୟାର ସଂପର୍କକୁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା କରିବା ସହ ସମାଲୋଚକ ଏହି ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନ ମୂଳେ ମଣିଷର ପରିଚୟ, ଅଭିକରଣ ବା ମାଧ୍ୟମ / ସାଧନକୁ ଅସ୍ୱୀକାର ପୂର୍ବକ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇଥାଏ। ସେହିପରି "ପରିବେଶ ସମାଲୋଚନା ୨.୦" ପାରଂପରିକ ପରିବେଶ, ସମାଲୋଚନାର ବ୍ୟାପ୍ତି ପୂର୍ବକ ପରିବେଶକୈନ୍ଦ୍ରିକତା, ପର୍ଯ୍ୟାବରଣୀୟ ସ୍ଥିରତା, ସଂବହନୀୟ ସାମୂହିକ ବିକାଶ ଏବଂ "ଏନ୍ଥ୍ରୋପୋସିନ୍" (Anthropocene) ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ। ସୂଚନା ଥାଉକି ପୃଥିବୀର ଜଳବାୟୁ ଓ ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଆଖିଆଗରେ ରଖି ୧୧,୭୦୦ ବର୍ଷ ପୁରୁଣା ଭୂବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗ "ହୋଲୋସିନ୍" (Holocene)କୁ ଶେଷ କରି ନୂତନ ଯୁଗରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ୨୦୧୬ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଅନ୍ତର୍ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଭୂବୈଜ୍ଞାନିକ କଂଗ୍ରେସରେ ସ୍ୱୀକୃତି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ। ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ ପୃଥିବୀରେ କ୍ରମାଗତ ଭାବରେ ହୋଇ ଆସୁଥିବା

ରାସାୟନିକ, ସାମାଜିକ ଓ ଆର୍ଥନୀତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ରେଖାଙ୍କିତ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗ, ଅର୍ଥାତ୍ ଠିକ୍ ୧୯୫୦ ମସିହାରୁ ପୃଥିବୀର "ମହାନ୍ ତ୍ୱରଣ" ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିଲା। ଏହିଠାରୁ ଏନ୍ଥ୍ରୋପୋସିନ୍ ଯୁଗର ଅୟମାରମ୍ଭ ବୋଲି ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲାବେଳେ ଆଧିକାରିକ ସ୍ତରରେ ଆଫିସିକ ଭାବରେ ୩୫ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସଦସ୍ୟଙ୍କ ଭିତରୁ ୩୦ଜଣ ସଦସ୍ୟ ସାତବର୍ଷର କ୍ରମାଗତ ବିବେଚନା ପରେ ଏହାର ସପକ୍ଷରେ ମତଦାନ କରିଥିଲେ। ଏହି ୧୯୫୦କୁ ସୀମାରେଖା ଭାବରେ ନେବାର କାରଣ, ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଠିକ୍ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ହିଁ ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ, ମିଥେନ୍ ଗ୍ୟାସ୍, ସମତାପ ମଣ୍ଡଳୀୟ ଓଜୋନ୍ (Ozone)ର ସାନ୍ଦ୍ରତା, ଭୂତାପମାତ୍ରା, ସମୁଦ୍ର ଅମ୍ଳୀକରଣ ଓ ଉଷ୍ଣକଟୀବନ୍ଧୀୟ ଜଙ୍ଗଲ ହାନି, ଜନସଂଖ୍ୟା ବିସ୍ଫୋରଣ ଏବଂ ବଡ଼ବଡ଼ ବନ୍ଧ (ନଦୀବନ୍ଧ) ନିର୍ମାଣ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ମଧ୍ୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା। ଏହି 'ଏନ୍ଥ୍ରୋପୋସିନ୍' ଶବ୍ଦ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ନୋବେଲ୍ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ ଦୁଇ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପଲ୍ କ୍ରୁଟ୍ଜେନ୍ ଓ ୟୁଜିନ୍ ଷ୍ଟୋର୍ମେର୍ ୨୦୦୦ ମସିହାରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ। ସଂକ୍ଷେପରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଏହି ଶବ୍ଦ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ ଅନ୍ତରାଳରେ ମାନବ ଗତିବିଧିଗୁଡ଼ିକଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ଗଭୀର ପ୍ରଭାବକୁ ଦର୍ଶାଇଥାଏ। ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ଏସବୁ ଦିଗପ୍ରତି ସମାଲୋଚକର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ଅଧୁନା ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ଆୟାମ ପ୍ରଦାନ କରିଛି। ସେହିପରି "ଡିଜିଟାଲ୍ ମାନବତାବାଦ" ସାହିତ୍ୟିକ ପାଠ ବା ସାହିତ୍ୟକୃତିଗୁଡ଼ିକର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଡିଜିଟାଲ୍ ଟେକ୍ନୋଲୋଜି ବା ଡିଜିଟାଲ୍ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟାର ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସମାଜ ଉପରେ ଥିବା ପ୍ରଭାବକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ସହ ସେସବୁର ବିଶ୍ଳେଷଣ ବା ସମାଲୋଚନାର ନୂତନ ପଦ୍ଧତି ଅନ୍ୱେଷଣ କରେ।

ସେହିପରି ବିଶ୍ୱାୟନ ବା ଜଗତୀକରଣ / ଭୂମଣ୍ଡଳୀକରଣ ପୃଥିବୀର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା। ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ବସ୍ତୁତଃ ଆର୍ଥିକ, ସାମାଜିକ, ବୈଷୟିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ଶକ୍ତି-ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକର ଏକ ସଭ୍ୟ-ସୁଚିନ୍ତିତ ସଂଯୋଜନ ହୋଇଥାଏ। ମୂଳତଃ ବିଶ୍ୱାୟନ ବା ଜଗତୀକରଣ ଅର୍ଥନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲେ ହେଁ, ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ। ଏପରିକି ଖାଲି-ଆର୍ଥନୀତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ସ୍ତରରେ ନୁହେଁ, ଅଧିକନ୍ତୁ ବୈଷୟିକ, ବୈଜ୍ଞାନିକ, ଦାର୍ଶନିକ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ନୈତିକ ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାୟନ ସଂଘଟିତ ହେଉଛି। ଏଠାରେ ଅବଶ୍ୟ କହିରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, "ବିଶ୍ୱାୟନ"ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି "ସ୍ଥାନୀୟ" ବା "କ୍ଷେତ୍ରୀୟ" ବା "ଆଞ୍ଚଳିକ" (Local) ବସ୍ତୁ, ଘଟଣା, ପରଂପରା, ପ୍ରଭୃତିର ବିଶ୍ୱସ୍ତରୀୟ ରୂପାନ୍ତରଣ ଘଟିବା। ଜଗତୀକରଣ ଏପରି ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଯେଉଁଥିରେ ସାରା ପୃଥିବୀରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଆର୍ଥିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ, ରାଜନୀତିକ, ସାମାଜିକ, ଦାର୍ଶନିକ, ବୈଷୟିକ, ଶୈକ୍ଷିକ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ପ୍ରୌଦ୍ୟୋଗିକ ସଂପର୍କ ଓ ସମନ୍ୱୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ। ଏହାଦ୍ୱାରା ଦେଶ-ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସଂପର୍କ ବଢ଼ିବା ଓ ଘନିଷ୍ଠ ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଶିକ୍ଷା, ସଂଚାର, ସୂଚନା, ଉଦ୍ୟୋଗ, ପର୍ଯ୍ୟଟନ, ପୁଞ୍ଜିନିବେଶ, ବ୍ୟାପାର-ବାଣିଜ୍ୟ, ରାଜନୀତିକ ସଂପର୍କ, ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଭିରୁଚିର ମାନଚିତ୍ର ସୁଦୃଢ଼ ହୋଇଥାଏ। ସାହିତ୍ୟରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଅଧ୍ୟୟନ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଭିରୁଚି ସଂପନ୍ନ ବିଭାଗ। ସମାଜରେ "ଭିନ୍ନକ୍ଷମ" ବା "ଦିବ୍ୟାଙ୍ଗ" ବା ଶାରିରୀକ /ମାନସିକ ଭାବେ ଅନଗ୍ରସିତ ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ସାହିତ୍ୟରେ ତା'ର ପ୍ରତିଫଳନକୁ ଏଠାରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଥାଏ। ଏଠାରେ ପାରଂପରିକ ଭାବରେ ସୁସ୍ଥ, ସକ୍ଷମ ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଥିବା ଧାରଣା ବା ତତ୍‌ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ଆକ୍ଷେପ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ନୂଆ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନର ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଯାଇଥାଏ। ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମତା (Disability)ର ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦିଗଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଏହାକୁ ଆନ୍ତର୍ବିଦ୍ୟା ପରିସରଭୁକ୍ତ ବିଶେଷ ବିଭାଗ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ। ଏଠାରେ ମେଡିକାଲ ମଡେଲ୍‌କୁ ଚାଲେଞ୍ଜ୍ କରିବା ସହ ସାମାଜିକ ମଡେଲ୍ ପାଇଁ ଯୁକ୍ତି ଉତ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥାଏ। ଏଠାରେ କହିରଖିବା ଉଚିତ୍ ଯେ, "ଭିନ୍ନକ୍ଷମତାର ସାମାଜିକ ମଡେଲ୍" (Social Model of Disability) ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅସଂଗତି ବା ଅଭାବକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ନ ଦେଇ ବରଂ ସାମାଜିକ ବାଧାବିଘ୍ନ, ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଗତ ପରିବେଶ, ପରିସର ଓ ଅଭାବନୀୟ, ନ୍ୟୁନଦୃଷ୍ଟିଜନିତ ତଥା ଅପମାନସୂଚକ ପରିସ୍ଥିତି ପ୍ରଭୃତିକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ। ମାତ୍ର "ମେଡିକାଲ୍ ମଡେଲ୍" ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅସଂଗତି, ଅଭାବ, ନ୍ୟୁନତା ବା ବିକଳାଙ୍ଗତାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଏ। ଧରାଯାଉ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିବାଧିତ, ବା ଶ୍ରୁତିବାଧିତ ବା ଘ୍ରାଣବାଧିତ, ବା ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତିର ଦୁର୍ବଳତା ବା ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରୁଛି, ମେଡିକାଲ ମଡେଲ୍ ଅନୁସାରେ ତାକୁ ବିକଳାଙ୍ଗ ଓ ନ୍ୟୁନ ବା ଅକ୍ଷମ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯାଏ। ମାତ୍ର ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଅଧ୍ୟୟନ (Disability Studies)ରେ ଏହାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆନଯାଇ, ସାମାଜିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ବ୍ୟବହାର ଓ ତଜ୍ଜନିତ ପରିସରକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ। ଏଠାରେ "ଭିନ୍ନକ୍ଷମତ୍ୱକୁ" ବା "ବିକଳାଙ୍ଗତା"କୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ, ଇତିହାସ, ସାହିତ୍ୟ, ଆଇନ୍‌ଶାସ୍ତ୍ର, ରାଜନୀତିତତ୍ତ୍ୱ, ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଅର୍ଥନୀତିତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଏସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିବେଚନା କରାଯାଇଥାଏ। ଏଣୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଏହା ସକ୍ଷମତାବାଦୀ ବା ଭିନ୍ନକ୍ଷମତାବାଦୀ ସଂରଚନାକୁ ଭାଙ୍ଗିରୁଜି ଚୁରମାର କରିଦିଏ। ବିକଳାଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାର ପୂର୍ବାଗ୍ରହ

ବା ପକ୍ଷପାତୀ ମନୋଭାବ ରଖି ଏହା ବିଚାର ବିବେଚନା କରିବାକୁ ତତ୍ପର ରହିଥାଏ। ଏହାଦ୍ୱାରା ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଅଧିକାର ପାଇଁ ଏହା ଲଢ଼େଇ କରିବା ସହ ସମାଜର ଏହି ବିକଳାଙ୍ଗତାବାଦୀ ମନୋଭାବକୁ ଏହା ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ୍ କରିଥାଏ। "This field aims to dismantle ableist structures and attitudes that marginalize and oppress people with disability." ଏହି ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଅଧ୍ୟୟନ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଅଧିକାର ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ। କାରଣ ଏହିଠାରୁ ହିଁ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମସ୍ୟା, ସମାଧାନ, ସ୍ୱାଧିକାର ଓ ସ୍ୱପ୍ନ-ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦର କଥା ଚିନ୍ତା କରିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି। ପ୍ରକାଶ ଥାଉକି, ଭିନ୍ନକ୍ଷମତା ସହ ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି, ରାଜନୀତି, ଆଇନ୍ ପ୍ରଭୃତିର ଅଧ୍ୟୟନ-ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଏସବୁଥିରେ "ଅକ୍ଷମତା" (Disability)ର ଅଧ୍ୟୟନ ସହ ଶ୍ରେଣୀ, ଜାତି, ସାମାଜିକ ଓ ଜୈବିକ ଲିଙ୍ଗ, ବର୍ଗ, ବର୍ଣ୍ଣ, ଧର୍ମ, ଆଞ୍ଚଳିକତା ପ୍ରଭୃତି ସହ ଅନ୍ତର୍ଚ୍ଛେଦନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ। ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ଏହା "ଭିନ୍ନକ୍ଷମ" ବା "ଦିବ୍ୟାଙ୍ଗ" ମାନଙ୍କ ପାଇଁ "ବିକଳାଙ୍ଗ" ଶବ୍ଦକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରିବା ସହ ସମାନ ଭାବରେ ସ୍ୱାଧିକାର ସହ ସାମାଜିକ-ପ୍ରାକୃତିକ-ରାଜନୀତିକ- ନୈତିକ- ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ- ଆର୍ଥନୀତିକ ଓ ଭୌଗୋଳିକ- ମାନସିକ ପରିବେଶକୁ ଉପଭୋଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଥାଏ। ଏହା person first languageକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବା ସହିତ ableist stereotypes ବା ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପାରଂପରିକତାକୁ ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ୍ କରିଥାଏ। ଏହି ଅଧ୍ୟୟନରେ Inclusive Education ବା ସମାବେଶୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ ଓ ସେମାନେ ନିଜର ଅଧିକାର ପାଇଁ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ନିମନ୍ତେ ନିଜେ କିପରି ସ୍ୱରୋତ୍ତଳନ କରିପାରିବେ- ସେ ଦିଗ ପ୍ରତି ସଚେତନତା ରହିଥାଏ।

ସାଂପ୍ରତିକ ସମୟରେ ବିଶେଷକରି ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାଦେଶିକ ସମୀକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟତମ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗ ଓ ବିଭାବ ହେଉଛି ଜୀବଜନ୍ତୁ ଅଧ୍ୟୟନ ବା ପଶୁପକ୍ଷୀ ଅଧ୍ୟୟନ (Animal Studies)। ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ପଶୁପକ୍ଷୀ, ଜୀବଜନ୍ତୁମାନଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ମଣିଷ ସହ ସେମାନଙ୍କ ସଂପର୍କ ନିରୂପଣ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଜୀବଜନ୍ତୁ ପ୍ରଜାତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପାରଂପରିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ପରିଚୟ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ୍ କରିଥାଏ।

ଏହି ଅଧ୍ୟୟନରେ ମଣିଷ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ସଂପର୍କ ଦର୍ଶାଯିବା ସହ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଐତିହାସିକ, ନୈତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ପ୍ରସଙ୍ଗୀଭୂତ କରାଯାଇଥାଏ। ଏହାଛଡ଼ା ମାନବ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ଆନ୍ତଃସଂପର୍କର ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ ଏବଂ ପାରିବେଶିକ ଓ ପରିବେଶତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଏଠାରେ ସୂଚାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ। ଏଠାରେ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଓ ଚିନ୍ତାଚେତନା ଶକ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟୋଚିତ ଓ ମାଙ୍ଗଳିକ ମନୋଭାବ ରକ୍ଷା, ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଓ ବିମୁକ୍ତି ପ୍ରସଙ୍ଗ, ମଣିଷ ସହ ସେମାନଙ୍କ ପାରସ୍ପରିକ ସଂପର୍କ, ପଶୁ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ସେମାନଙ୍କ ସୁରକ୍ଷା, କଳା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଗଣମାଧ୍ୟମରେ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଅଂଗୀକାର କରାଯାଇଥାଏ। ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ଇତିହାସ ଏବଂ ପୁରାଣରେ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ଭୂମିକା ଓ ମଣିଷ ସହ ସେମାନଙ୍କ ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା, ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଆଲୋଚନା ଏଠାରେ କରାଯାଇଥାଏ। ଏଇଠି ଅବଶ୍ୟ କହିରଖିବା ଉଚିତ୍ ଯେ, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଆନ୍ତର୍ବିଦ୍ୟା ଆବେଦନ (Interdisciplinary Approach) ମାନବବିଜ୍ଞାନ, ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନ ସହ କରାଯାଇଥାଏ।

ଏକବିଂଶ ଶତକରେ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ସମାଲୋଚନା ଧାରା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅତୀବ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଧାରା ହେଉଛି "ପାରିବେଶୀୟ ମାନବତାବିଦ୍ୟା" (Environmental Humanities)। ଏହା ମାନବତାବିଦ୍ୟା ଓ ପରିବେଶବାଦର ଅନ୍ତର୍ଚ୍ଛେଦକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ସହ ପାରିବେଶୀୟ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଶୟ ବା ନିହିତାର୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଶୀଳନ ଓ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିଥାଏ। ଏହା ମଣିଷ ସହ ପରିବେଶର ସଂପର୍କକୁ ସ୍ଥାପନ କରିବା ସହିତ ବିବିଧ ପାରିବେଶିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ। ଏଥିସହିତ ଏହି ଅଧ୍ୟୟନରେ ଇତିହାସ, ସାହିତ୍ୟ, ଦର୍ଶନ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରଭୃତି ବିଭାଗକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ଅନୁଶୀଳନ କରାଯାଇଥାଏ। ମାନବଜଗତ ତା'ର ପରିସର ବା ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ସହ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ। ଏହି ସଂପର୍କରୁ ମାନବ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ଜଗତର ସ୍ୱର ଓ ସ୍ୱରୂପ ନିରୂପିତ ହୋଇଥାଏ। ପ୍ରକାଶ ଥାଉକି ଏଥିରୁ କଳା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ପ୍ରଭୃତିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ସାଂସ୍କୃତିକ-ପାରିବେଶିକ ପ୍ରତିଫଳନର ଏକ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଚିତ୍ର ମିଳିଥାଏ। ଏଥିସହିତ ପାରିବେଶିକ ସମସ୍ୟାର ଐତିହାସିକ ମୂଳ ନିରୂପଣ, ଜଳବାୟୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ନୈତିକ ଆଶୟ ବା ନିହିତାର୍ଥ ବିଚାର, ପାରିବେଶୀୟ ନ୍ୟାୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଭୂମିକା ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏବଂ ପାରିବେଶିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଓ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟିର ବିବିଧ ସାମାଜିକ-ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ମାଧ୍ୟମର ଆବିଷ୍କାର, ଅନୁଶୀଳନ ଓ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଏହି ବିଭାଗୀୟ ଅଧ୍ୟୟନର ପରିସରଭୁକ୍ତ। ଯଥାର୍ଥରେ ସମାଲୋଚକ କହନ୍ତି- "The discipline acknowledges the paramount significance of the humanities in elucidating and mitigating environmental predicaments, positing that efficacious solutions to ecological conundrums necessitate not only cutting-edge scientific and

technological innovations, but also a more profound comprehension of anthropocentric values, convictions, and comportments.” ଏହି ବିଦ୍ୟା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଧ୍ୟୟନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ମଣିଷ ସହ ପରିବେଶର ଆନ୍ତଃସଂପର୍କର ଐତିହାସିକ କାଳାନୁକ୍ରମିକ ଅନୁଶୀଳନ, ପରିସଂସ୍ଥା ବା ପରିବେଶତାନ୍ତ୍ରିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ପାରିବେଶିକ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଆୟାମ ଆଧାରିତ ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷା, ପାରିବେଶିକ କ୍ରିୟାବଳୀ ନିମନ୍ତେ ନୈତିକ ଛାଞ୍ଚ ପ୍ରସ୍ତୁତକରଣ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ପାରିବେଶିକ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଧି, ପରିସର ଓ ପରିତଳ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଥାଏ। ଏହା ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂଗୋଳ, ପାରିବେଶିକ ଦର୍ଶନ ଓ ପାରିବେଶୀୟ ନୃତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ। ପାରିବେଶୀୟ ମାନବତାବିଦ୍ୟା (Environmental Humanities) ପାରିବେଶିକ ସମସ୍ୟାର ଅବବୋଧ, କାରଣ ନିରୂପଣ ଓ ସମାଧାନ ସୂତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ମାନବତା ଅଧ୍ୟୟନ, କଳାଶାସ୍ତ୍ର, ଏବଂ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ୍ମକ ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଭୃତିର ଭୂମିକା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ। ସମାଲୋଚକଙ୍କ ଭାଷାରେ- “The nomenclature ‘environmental humanities’ serves as a dual paradigm, oscillating between the descriptive and the aspirational: its genesis, spanning a mere quinquennium, has been precipitated by the confluence of erstwhile disparate disciplines, including environmental philosophy, environmental history, ecocriticism, cultural geography, cultural anthropology and political ecology, thereby instantiating a nascent inter-disciplinary nexus; yet, it also harbours an ambitions to transcend the heretofore fragmented debates, hitherto largely circumscribed by the peculiarities of their respective disciplinary matrices.” ସମାଲୋଚକ ଡକ୍ଟର ନାୟକ ଆହୁରି ଏହି ସମାଲୋଚନାର ଧରା ଓ ଧାରା ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଯାଇ କହନ୍ତି- “The environmental humanities undertake an exhaustive examination of the dialectical relationship between the environment and humanity probing the myriad ways in which the environment is discursively constructed and representationally mediated, and concomitantly, how these divergent epistemological and ontlogical visions exert a profound impact on both knowledge production and practical action.” ପ୍ରକାଶ ଥାଉକି ଏହି ପରିବେଶ ଦର୍ଶନ ବା ପାରିବେଶିକ ନୈତିକତା ପାଖାପାଖି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସତୁରୀ ଦଶକରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଅଶୀ ଦଶକ ବେଳକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗରେ ପରିଣତ ହୋଇସାରିଲାଣି। ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ନବେ ଦଶକରେ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିଥିଲାବେଳେ ଡୋନାଲ୍ଡ ଓ୍ୱର୍ଷ୍ଟର୍ (Donald Warster) ତାଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପୁସ୍ତକ ‘Nature’s Economy’ (1977) ରେ ଏବଂ ୧୯୯୫ ବେଳକୁ ୱିଲିଅମ୍ କ୍ରୋନୋନ୍ ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକ ‘The Trouble with Wilderness’ରେ ଏକ ଗଭୀର ତାର୍କିକ ସୂତ୍ରର ସୁଚିନ୍ତିତ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିସାରିଲେଣି। ନବେ ଦଶକ ବେଳକୁ ଯଦିଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ବିଦ୍ୱାନ୍‌ଗଣ, ଐତିହାସିକଗଣ ଓ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆର ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଓ ପରିବେଶ ଦାର୍ଶନିକଗଣ ପରସ୍ପରର ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କ ସହ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବକ ପରିବେଶ ମାନବତାବାଦ ସଂପର୍କରେ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ, ତେବେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ଏକବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଶକରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ସଂସ୍ଥାଦ୍ୱାରା ଏହା ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ହେଲା। ଏହି ସୂତ୍ରରେ ୟୁନିଭର୍ସିଟି ଅଫ୍ ୱିସ୍‌କୋନ୍‌ସିନ୍-ମାଡିସନ୍‌ର “ସେଣ୍ଟର୍ ଫର୍ କଲ୍‌ଚର, ହିଷ୍ଟ୍ରି ଏଣ୍ଡ୍ ଏନ୍‌ଭିରୋନ୍‌ମେଣ୍ଟ” (ସଂସ୍କୃତି, ଇତିହାସ ଓ ପରିବେଶକେନ୍ଦ୍ର), ମ୍ୟୁନିକ୍‌ସ୍ଥିତ “ରାଶେଲ୍ କାର୍ସନ୍ ସେଣ୍ଟର୍” (Rachel Carson Centre), ଷ୍ଟୋକ୍‌ହୋମ୍‌ସ୍ଥିତ “କେ.ଟି. ଏଚ୍. ଏନ୍‌ଭିରୋନ୍‌ମେଣ୍ଟାଲ୍ ହ୍ୟୁମାନିଟିସ୍ ଲାବୋରେଟୋରୀ” ଓ ମିଡ୍ ସ୍ୱିଡେନ୍ ୟୁନିଭର୍ସିଟିର “ଇକୋ-ହ୍ୟୁମାନିଟିଜ୍ ହବ୍” ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଏ ଦିଗରେ ଅନେକ ବିଦ୍ୱାନ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ଏହାର ଗବେଷକଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ମଧ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି। ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ, ଇଂଲଣ୍ଡ, ଜର୍ମାନୀ, ସ୍ୱିଡେନ୍ ଓ ତାଇୱାନ୍‌ର ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଏହି ଅଧ୍ୟୟନକୁ ଗୁରୁତ୍ୱର ସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି। ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଯେକୌଣସି କୋଣାନୁକୋଣରେ ଏହି ବିଷୟ, କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଗବେଷଣା-ଗବେଷକ, ସମାଲୋଚନା ଓ ସମାଲୋଚକଙ୍କୁ ଏକତ୍ରିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ “Humanities for the Environment”, “Transatlantic Environmental Research Network in Environment Humanities”, “Australian Environmental Humanities Hub”, “Nordic Network for Inter-disciplinary Environmental Studies (NIES)”, ଏବଂ “European Environmental Humanities Alliance” ପ୍ରମୁଖ ନେଟ୍‌ୱାର୍କଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ଚଞ୍ଚଳ ଓ ତ୍ୟାଗଶୀଳ ମନୋଭାବ ସହକାରେ କାର୍ଯ୍ୟତତ୍ପର ଅଛନ୍ତି। ଏହି ଦିଗରେ କ୍ଲାସିକାଲ୍ ପରିବେଶୀୟ ଚିନ୍ତାନାୟକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହେନ୍‌ରୀ ଡେଭିଡ୍ ଥୋରୁ୍ୟ, ଜନ୍ ମ୍ୟୁଇର୍, ଆଲ୍ଡୋ ଲିଓପୋଲ୍ଡ ଏବଂ ରାଶେଲ୍ କାର୍ସନ୍‌ଙ୍କ ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇଥିଲା ବେଳେ ନୂତନ ପୀଢ଼ିରେ ମିଶେଲ୍ ପୋଲ୍ଲାନ୍, ବିଲ୍ ମାକ୍‌କିବେନ୍ ଏବଂ ବାର୍ବାରା କିଙ୍ଗ୍‌ସୋଲ୍‌ଭର୍ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ବିଦଗ୍ଧ ଅବଦାନ ଏକାନ୍ତ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ। ସେହିପରି ଏହି ସମାଲୋଚନାରେ ସ୍ଥାନୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ମଣିଷ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସାମାଜିକ ଆୟାମର

ଆଲୋଚନା ପାରିବେଶିକ ସମସ୍ୟା ଆଧାରରେ କରାଯାଇଥାଏ। ଏହାକୁ ପାରିବେଶିକ ନୃତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ। ସଂକ୍ଷେପରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଏହି ପାରିବେଶୀୟ ମାନବତାବାଦର ଆୟାମ ଖୁବ୍ ବ୍ୟାପକ ଓ ଏହାର ସାଂପ୍ରତିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ସର୍ବାଧିକ।

ସମାଲୋଚନାର ଅନ୍ୟ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ ହେଉଛି- ମେଡିକାଲ ମାନବତାବାଦ ବା ଭେଷଜ ମାନବତାବାଦ। ଏଠାରେ ଭେଷଜଶାସ୍ତ୍ର, ମାନବତାଶାସ୍ତ୍ର, କଳାଶାସ୍ତ୍ର ସହ ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ନୃତତ୍ତ୍ୱ, ଇତିହାସ, ଦର୍ଶନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକ ଆଧାରରେ ମଣିଷର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଅସୁସ୍ଥତା, ମଣିଷର ଔଷଧ ସହ ଅନୁଭବ ପ୍ରଭୃତିକୁ ବୁଝାଯାଇଥାଏ। ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବା ଭେଷଜଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଅଭିଦୃଷ୍ଟି ଆଧାରରେ ନ ଦେଖି ବା ନ ବିଚାର କରି ବରଂ ରୋଗୀର, ପରିବାରର ତଥା ସେବାପ୍ରଦାନକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ସଂସ୍ଥାର ମନ୍ମୟ ଅନୁଭୂତି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆକଳନ ଆଧାରରେ କୌଣସି ବିବେଚନା କରିବାକୁ ଏହି ବିଚାରଧାରା ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ। ମଣିଷର ଅବସ୍ଥା ଯଥା ମାନସିକ, ଶାରୀରିକ, ସାମାଜିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ, ରାଜନୀତିକ, ନୃତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ସହିତ "ସହାନୁଭୂତି" (empathy), "ତାର୍କିକ ଚିନ୍ତନ" (Critical thinking) ପ୍ରଭୃତିକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରି ଏହି ଭେଷଜ ମାନବତାବିଦ୍ୟା ସ୍ଥୂଳତଃ ଓ ମୂଳତଃ ଭେଷଜ ଶିକ୍ଷାକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ସମନ୍ୱିତ ଭାବରେ ବିକଶିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ। ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିଦ୍ୱାରା ଏକ ରୋଗୀର ରୋଗକୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲାବେଳେ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମିକା ଏଠାରେ ଅତୀବ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ। ସ୍ମୃତିକଥା, ଉପନ୍ୟାସ, କବିତା, ନାଟକ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ରୋଗ, ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଉପଶମ ଓ ମାନବୀୟ ଭେଷଜ ଅଭିଜ୍ଞତାପ୍ରତି ଅବବୋଧକୁ ସହଜରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିହେବ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ବିଦ୍ୟା ରଖିଥାଏ। ସେଥିପାଇଁ ଏଥିରେ ଔଷଧର ଓ ଭେଷଜ ବିଦ୍ୟାର ଇତିହାସକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସିନେମାରେ ରୋଗର ପ୍ରଦର୍ଶନ କୌଶଳ ଓ ଧାରାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା, ରୋଗୀର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସୁଧାର ନିମନ୍ତେ ଚିତ୍ରକଳା ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କଳା ତଥା ସର୍ଜନାତ୍ମକ କଳାର ବ୍ୟବହାର ତଥା ମାନସିକ ରୋଗୀ ବା ଯେକୌଣସି ରୋଗୀର ନୈତିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଦୂରୀକରଣ ନିମନ୍ତେ ଦାର୍ଶନିକ ବିଚାରବୋଧ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଦେଖିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଦିଗ-ବିଦିଗକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ। ବିଶ୍ୱର ବୃହତ୍ତର ଭେଷଜଶାସ୍ତ୍ରୀ ବା ଭେଷଜ ବିଜ୍ଞାନ ସଂସ୍ଥା "ସୁଯୋଗାଯୋଗ" ବା "ଉତ୍ତମ କଥାବାର୍ତ୍ତା"କୁ ଅନେକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ରୂପରେ ଦେଖିଥାଆନ୍ତି। ରୋଗୀର ସଂପର୍କୀୟ ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା, ସ୍ନେହ, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସକାରାତ୍ମକ ଭାବନା ଓ ଭାବବିନିମୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଉପଶମର କାରଣ ହୋଇଥାଏ। ଏଥିସହିତ ନିଜେ ରୋଗୀ ଯଦି ଏକ ଉତ୍ତମ ଓ ସୁସ୍ଥ ମାନସିକ ସ୍ଥିତିଦେଇ ଗତିକରେ, ତେବେ ରୋଗୀ ସୁସ୍ଥ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଯଥେଷ୍ଟ ବଢ଼ିଯାଇଥାଏ। ଏଣୁ ମଣିଷର ଯୋଗ୍ୟତା ଏଠାରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ। ମଣିଷର ଭାବନା ଓ ସମ୍ଭାବନା ଉପରେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ। ଭେଷଜ ମାନବତାବାଦରେ ମଣିଷର ଶୁଣିବାର କ୍ଷମତା, ତାକୁ ବୁଝିବାର କ୍ଷମତା, ତାକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା, ଜାଣି ଜଣାଇବା ଏବଂ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗୁରୁତାର ସହିତ କିଛି ଅବଦାନ ରଖିବା ଉପରେ ଗଭୀର ଆସ୍ଥା ପ୍ରକଟ କରାଯାଇଥାଏ। କିନ୍ତୁ ସାଂପ୍ରତିକ କାଳରେ ସାହିତ୍ୟ ବା ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ସେତେମାତ୍ରାରେ ମାନବର ଯନ୍ତ୍ରଣା, କଷ୍ଟ, ଦାସତ୍ୱ, ପାରିବେଶିକ ଅବକ୍ଷୟ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟହାନୀ, ବିକଳାଙ୍ଗତା, ରୋଗ-ବ୍ୟାଧି, ଜରା, ପକ୍ଷାଘାତ ପ୍ରଭୃତି ବିକାର ପ୍ରତି ମଣିଷର ଦୁଃସ୍ଥିତି ଓ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସାରସ୍ୱତ-ସାମାଜିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପାଦନ କଲାପରି ମନେହୁଏ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଏହା ଏକ ଅତୀବ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଯଥାର୍ଥ ସମୀକ୍ଷକୀୟ ଦିଗ- ଏଥିରେ ତିଳେମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ। "The Body in Question" (୧୯୭୮) ପୁସ୍ତକରେ ଜନାଥନ୍ ମିଲର୍ ମଣିଷର ସୁସ୍ଥତା ତା'ର ଚିନ୍ତନ ଓ ଅବବୋଧ ଆଧାରିତ ବୋଲି କହନ୍ତି। ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ- "Falling ill is not something that happens to us, it is a choice we make as a result of things happening to us. It is an action we take when we feel unacceptably add. Obviously, there are times when this choice is taken out of the victim's hands: he may be so overwhelmed by events that he plays no active part in what happens next and is brought to the doctor by friends or relatives, stricken and helpless. But this is rare. Most people who fall ill have chosen to cast themselves in the role of patient. Viewing their unfortunate situation, they see themselves as sick people and begin to act differently." (p.49) ଏଣୁ ଏହି ମର୍ମରେ ଏହି ସମାଲୋଚନା ମତରେ ରୋଗୀଟିକୁ ବା ଅସୁସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ଭାଷା, ଯୋଗାଯୋଗ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା ସୁସ୍ଥ କରାଯାଇପାରିବ। "ବିଜ୍ଞାନ" ଓ "କଳା"ର ସମନ୍ୱୟ ବା ସମେକନ ହେବା ଜରୁରୀ। ଆଲାନ୍ ବେଭେରିଜ୍‌ଙ୍କ ପରି ସମାଲୋଚକ ତାଙ୍କ "The Benefits of Reading Literature" ନାମକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ "କଳା" ଓ "ବିଜ୍ଞାନ" (ଭେଷଜ ବିଜ୍ଞାନ) ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଫାଟକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି। ବେଭେରିଜ୍ ଏହି ଫାଟ ବା ଭାଙ୍ଗ (Rift)ରୁ ଏକ ବିଶେଷ ପ୍ରବୋଧନର ସୂଚନା ଦିଅନ୍ତି। ଏହି ପ୍ରବୋଧନରୁ ମାନବତାର ବା ମାନବ ଜାତିର ସମସ୍ତ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ହୋଇପାରିବ।

"Medical Humanities"ର ସଂଜ୍ଞା ପ୍ରଦାନ କଥା ପ୍ରଥମେ ଚିନ୍ତା କରି ନିଉୟର୍କ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଭେଷଜ ପ୍ରସ୍ଥାନ (New York

University School of Medicine) ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭେଷଜ ମାନବତା ଗୋଷ୍ଠୀ (Medical Humanities Community) ଏହାକୁ ମାନବତାବିଦ୍ୟା (Humanities)ର ଏକ ଅନ୍ତର୍ବିଦ୍ୟାମୂଳକ ବିଭାଗ ଭାବରେ ବିବେଚନା କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ତହିଁରେ "ମାନବତା ବିଦ୍ୟା" ଯଥା ସାହିତ୍ୟ, ଦର୍ଶନ, ନ୍ୟାୟ, ଇତିହାସ ଓ ଧର୍ମଧାରା ଓ "ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ" ଯଥା- ନୃତତ୍ତ୍ୱ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଧ୍ୟୟନ, ଥିଏଟର, ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର, ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କଳା ପ୍ରଭୃତିର ଭେଷଜ ଶିକ୍ଷା ଓ ଅଭ୍ୟାସରେ ପ୍ରୟୋଗକୁ ସୂଚାଇ ଥିଲେ। ଏହା ଖୁସିର କଥା ଯେ, ହାର୍ଭାଡ୍, ୟେଲ୍ ଓ ନ୍ୟୁୟର୍କ ପରି ଆମେରିକୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ; ୟୁନିଭର୍ସିଟି ଅଫ୍ ଚାଇନା, ୟୁନିଭର୍ସିଟି ଅଫ୍ ହଂକଙ୍ଗ୍, ପେକିଂ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପରି ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ ଏସୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଏହି "ଭେଷଜ ମାନବତାବିଦ୍ୟା"ର ଲୋକପ୍ରିୟତା ଏକ ବିଭାଗ ଭାବରେ ପ୍ରଚାରିତ ଓ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଲାଭ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି। ମେଡିକାଲ୍ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ମାନବିକବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଚଳନର ପ୍ରମୁଖ କାରଣ ହେଉଛି ଡାକ୍ତର ଓ ରୋଗୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସଂପର୍କ ଓ ସୁଯୋଗାଯୋଗ ସ୍ଥାପନା। ଅନ୍ୟ କେତେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହାକୁ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଆନ୍ତର୍ବିଦ୍ୟାମୂଳକ ବିଭାଗ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇପାରେ। କାରଣ ଏହା କେବଳ ଏଥି ଆଧାରିତ ତଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ। ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି, ଏହି ବିଭାଗଟି ମାନବୀୟ ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଭୂତି, ମାନବର ଅବସ୍ଥା, ଯନ୍ତ୍ରଣା, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଥିବା ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ସଚେତନ ଥିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଭଷେଜକ୍ରିୟାକର୍ମଗୁଡ଼ିକର ଐତିହାସିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରତି ସଚେତନ ରହିଥାଏ। ଏଠାରେ ଚିକିତ୍ସକର ରୋଗୀ ପ୍ରତି ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କଳା, ତା'ର ବିଶ୍ଳେଷଣ କୌଶଳ, ତା'ପ୍ରତି ଥିବା ସମବେଦନା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଭାବ ଏବଂ ଆତ୍ମପ୍ରତିଫଳନ ଗୁଣାବଳୀଗୁଡ଼ିକ ଅତୀବ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥାଏ। ଆମେରିକା ଓ ୟୁରୋପରେ ଏହି ଭେଷଜ ମାନବତାବିଦ୍ୟାକୁ ସାଦରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି। ଭାରତରେ ସ୍ନାତକ ସ୍ତରରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଭେଷଜ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଏହି ମେଡିକାଲ ହ୍ୟୁମାନିଟିଜ୍‌କୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି। ଡକ୍ଟର ପ୍ରସେନ୍‌ଜିତ୍ ଦାସ ତାଙ୍କର "Medical Humanities and Contemporary Literary Practices" ପ୍ରବନ୍ଧରେ କହନ୍ତି, "Whereas the fact is that an interdisciplinary understanding of health and illness, role of medicine, the body and narrative, material culture and the arts, disability and healthcare, ethics and pedagogy and the emergent global challenges can positively impact the ways of living in the days to come." ଊନବିଂଶ -ବିଂଶ ଶତକରେ ଜର୍ଜ ବୁଚ୍‌ନର, ଆଣ୍ଟନ୍ ଚେଖଭ୍, ଆର୍ଥର କୋନାନ୍ ଡୋୟେଲ, ମିଖାଇଲ୍ ବୁଲ୍‌ଗାକୋଭ୍, ଆର୍ଥର୍ ସ୍ନିତ୍ଜ୍ଲର୍ ଏବଂ ୱିଲିୟମ୍ କାର୍ଲୋସ୍ ୱିଲିଅମ୍‌ସ ପ୍ରଭୃତି ଲେଖକ କିଛି କିଛି ମେଡ଼ିକାଲ ଥିମ୍ ରଖି ଲେଖାଲେଖି କରିଥିଲେ। ବିଂଶ ଶତକର ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧରେ ସ୍କଟ୍‌ଲାଣ୍ଡର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଆର. ଡି. ଲାଇଙ୍ଗ୍, ୱିଲିଅମ୍ ବ୍ଲେକ୍, ଦସ୍ତୋୟେଭସ୍କି, କାଫ୍‌କା, ବେକେଟ୍ ଏବଂ ଜାଁ ପଲ୍ ସାର୍ତ୍ର ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଲାଭ କରି ତାଙ୍କ "ପାଗଳାମିର ସ୍ଥିତିବାଦୀ ମଡେଲ୍" (Existential Model of Madness) ନିର୍ମାଣ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ନିଜ ଜୀବନର ଶେଷ ଭାଗରେ କବିତା ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ। ସମକାଳୀନ ପୃଥିବୀରେ ଅବଶ୍ୟ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏକାନ୍ତ ବିରଳ। ସର୍ବୋପରି ଏହି ଅଭିଦୃଷ୍ଟି ଯେ, ସମାଲୋଚକକୁ ଏକ ନୂଆ ଦିଶା ଦେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ସମାଜକୁ ଜନମଙ୍ଗଳକାରୀ ବା ଜନହିତକାରୀ ପଦକ୍ଷେପ ଭାବରେ ନୂତନ ଦଶା ପ୍ରଦାନ କରିବ- ଏଥିରେ ତିଳେମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ।

ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅନ୍ୟତମ ସାରସ୍ୱତ ସମାଲୋଚନାର ବିଶିଷ୍ଟ ଆଶୟ ଓ ବିଷୟ ହେଉଛି "ସ୍ନାୟୁମାନବିକବିଦ୍ୟା" (Neurohumanities)। ଏଥିରେ ସ୍ନାୟୁବିଜ୍ଞାନ ସହ ମାନବୀୟବିଦ୍ୟାର ସମନ୍ୱୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ। ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ନାୟକ ଏହି ସ୍ନାୟୁମାନବୀୟ ବିଦ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ପୂର୍ବକ କହନ୍ତି- "Neurohumanities constitutes a paradigmatic exemplar of transdisciplinary field, wherein the intersections between neuroscience and the humanities, encompassing literature, are scrutinized through an examination of the cerebral processes underlying narrative comprehension and the experiencial dimensions of literary engagement." ସାହିତ୍ୟକୁ ଏଠାରେ ଏକ ଚିନ୍ତନଗତ କଳାକୃତି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସହିତ ମାନବର ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଭାବରେ ବୁଝିବାର ଏକ ସାରସ୍ୱତ-ତାର୍କିକ ପରିସର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ। ଏହି ଅଧ୍ୟୟନର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଏତିକି ଯେ, ସ୍ନାୟୁମାନବିକବିଦ୍ୟା ମଣିଷର ଚିନ୍ତନ ସହ ଏକାନ୍ତ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲା ବେଳେ, ମଣିଷର ମନନ-ଚିନ୍ତନ ଓ ଅବବୋଧନ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭୌତିକ / ଶାରୀରିକ ଅଭିଜ୍ଞତା, ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିରୁଚିଗତ ବାହ୍ୟଜଗତ ସଂଗେସଂଗେ ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା ସହ ଜଡ଼ିତ। ଅତଏବ ମଣିଷର ଭୌତିକ ଜଗତ ସହ ଅଭିଜ୍ଞତା ଜାତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବା ସାମୂହିକ ଚିନ୍ତନ-ମନନ ଓ ବୋଧନ ସହ ଏହି ସମାଲୋଚନା ସଂପର୍କାନ୍ୱିତ। ଡକ୍ଟର ନାୟକ ଏହାର ଆଶୟ, ବିଷୟ, ଭୂମି ଓ ଭୂମିକା, ଭାବନା, ସମ୍ଭାବନା ତଥା ସୀମା-ସରହଦ୍ ସଂପର୍କରେ ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ କହନ୍ତି- "This burgeoning discipline frequently appropriates the conceptual framework of embodied cognition,

positing that our cognitive faculties and epistemological constructs are inextricably linked to our corporeal experiences and interactions with the environment. A salient aspect of this approach entails a nuanced exploration of the dialectical relationships between mental states, cerebral processes, and the reader's phenomenological experience of literary texts." ଖାଲି ଏତିକି ନୁହେଁ, ସେ ଆହୁରି କହନ୍ତି- "By situating literature within a cognitive paradigm, this methodology seeks to elucidate the manner in which literary artifacts engage with and shape our cognitive architectures. Neurohumanities fosters a collaborative ethos, encouraging scholars from disparate disciplines to converage and cultivate a more holistic understanding of literature and the human condition. Through the application of neuroscientific methodologies to literary analysis, novel insights into the human mind and its cognitive processes can be gleaned, thereby illuminating the complex dynamics governing literary engagement and comprehension." ମଣିଷର ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସହଜ ବା ସରଳ ନୁହେଁ। ଅନେକ ସ୍ନାୟବିକ କ୍ରିୟା-ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ପ୍ରତିଫଳନ ତୋରଣ ବା ପ୍ରତିଫଳନ କ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମଣିଷର କ୍ରିୟା-ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ନିର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥାଏ। ସାହିତ୍ୟିକ ରଚନା ଏପରି ହେବା ଉଚିତ୍ ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ପାଠକର ମନ, ମନନ ଓ ବୋଧନ-ଚିନ୍ତନ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଭାବିତ ହେବା ସଂଗେସଂଗେ ଏହା ପାଠକର ମନ ନିର୍ମାଣ ମଧ୍ୟ କରିବାର କ୍ଷମତା ରଖିବା ଦରକାର। ଉତ୍ତମ ବା ଆଦର୍ଶ ସାହିତ୍ୟପାଠର ନିର୍ମିତିକାଳ ଓ କଳା ଅବଶ୍ୟ ଏ ଦିଗରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ। ତେବେ ପାଠକର ବା ସମାଜର ମନ ଓ ଅବଧାରଣାକୁ ନିରୂପିତ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଏହା ତାହାର ସ୍ୱର ଓ ସ୍ୱରୂପ ନିରୂପଣ ମଧ୍ୟ କରିଥାଏ। ଏଣୁ ଡକ୍ଟର ନାୟକ କହନ୍ତି, "Neurohumanities research undertakes an examination of the affective dimensions of literary experience, including the evocation of empathy and other emotions and their concomitant neural correlates. Furhtermore, investigates into the mnemonic processes underlying narrative storage and retrieval and their implications for our understanding of the world, are also undertakes. Ultimately, neurohumanities offers a profound understanding of the manner in which literature reflects, shapes, and refracts our comprehension of the human experience." ଏହି ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟୟନ ବା ଅନୁଶୀଳନ ତଥା ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ସମାଲୋଚନାଦ୍ୱାରା ମଣିଷର ଅବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝିହେବ। ଡ୍ୟୁକ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ନାୟୁମାନବୀୟ ପଦକ୍ଷେପ ବିବିଧ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା ଆଧାରରେ ଯେଉଁପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛି ତଦନୁରୂପ ପୁର୍ଡ୍ୟୁ ୟୁନିଭର୍ସିଟିର ସ୍ନାୟୁମାନବୀୟବିଦ୍ୟା କେନ୍ଦ୍ର ଗବେଷଣା ଓ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏ ଦିଗରେ ଦିଗନ୍ତ ବିସ୍ତାରି ସଫଳତା ଆଣିପାରିଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ। କଳା, ସାହିତ୍ୟ, ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମାନ୍ତରାଳ ବିଭାଗରେ ଏହି ସ୍ନାୟୁମାନବୀୟ ବିଦ୍ୟାର ଆନ୍ତଃବିଷୟକ ଅଧ୍ୟୟନ ଆଜି ସମଗ୍ର ୟୁରୋପ, ଆମେରିକା ଏବଂ ଏପରିକି ଏସିଆରେ ମଧ୍ୟ ଉଦାହରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛି।

ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ-ତୃତୀୟ ଦଶନ୍ଧିରେ ବିଶେଷକରି ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ "ଉତ୍ତରସମୀକ୍ଷା" (Post critique) ନୂଆ ନୂଆ ସମାଲୋଚନା ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଧାରା ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିବା ବିଶିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଅଟେ। ଏହି ପୋଷ୍ଟକ୍ରିଟିକ୍ର ପ୍ରସ୍ଥରେ "ସାଧାରଣ ଆଲୋଚନା" ବା "ସାରସ୍ୱତ ସମୀକ୍ଷା", "ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ" ଏବଂ "ବୈଚାରିକ ସମାଲୋଚନା" ପ୍ରଭୃତିର ଅନେକ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯାଇ ସମାଲୋଚକ ନୂତନ ଧାରାର ଅଭିନବ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମୀକ୍ଷା କରିଥାଏ। ଏହି ପଦ୍ଧତିକୁ ପଲ୍ ରିକୋର୍ " Hermeneutics of suspicion" ବୋଲି ଅଭିହିତ କଲାବେଳେ ବିଶିଷ୍ଟ ଆମେରିକୀୟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଏଭ୍ କୋସୋଫ୍‌ସ୍କି ସେଦ୍‌ଗ୍ୱିକ୍ (Eve Kosofsky Sedgwick) ଏହାକୁ "ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ପଠନ ଶୈଳୀ" ବା 'ପାଗଳାମି" (Paranoid) ଭାବରେ ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି। ରୀତା ଫେଲ୍‌ସ୍କି ଏବଂ ଏଲିଜାବେଥ୍ ଏସ୍.ଏଙ୍କର୍ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ Critique and Postcritique ପୁସ୍ତକର ଉପୋଦ୍‌ଘାତରେ ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ କହନ୍ତି- "the intellectual or political payoff of interrogating, demystification, and defamiliarization is no longer quite so self evident." (pg. 01) ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟ ପାଠର ଉତ୍ତରସମୀକ୍ଷକୀୟ ଅନୁଶୀଳନରେ ପାଠକର ଅନୁଭୂତିଗତ ଆୟାମ (Dimensions) ଗୁଡ଼ିକ (ଯଥା:- ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆୟାମ ବା ଫେନୋମେନୋଲୋଜିକାଲ୍ ଆୟାମ) ଅଥବା ପାଠକ ଉପରେ ସେହି ପାଠର ଆବେଗଗତ ପ୍ରଭାବଗୁଡ଼ିକ ସଂପର୍କରେ ଏହା ସଚେତନ ରହି ଏସବୁର ଦିଗବିଦିଗ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇପାରେ। ପୁଣି ଏହି ଧରଣର ସମାଲୋଚନାରେ ପାଠକର ଗ୍ରହଣୀୟତା ବା ଗ୍ରହଣଶୀଳତା (Reception), ପାଠଟିର ଦାର୍ଶନିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବା ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକ ଆୟାମ ନିଚୟ ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ ରହିବା ସହ ପାଠଟିର ସଂରଚନା ବା ରୂପତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗ-ବିଦିଗ ଉପରେ ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଇଥାଏ। ପାଠଟିର ବହୁଦିଶା-ବିଦିଶାଗତ ଆବେଦନକୁ ନେଇ ଏହା ଏକପ୍ରକାର ଭ୍ରାନ୍ତିଦୂରୀକରଣ କରିବାରେ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ। ଟୋରିଲ୍ ମୋଇ (Toril Moi) ତାଙ୍କର Revolution of the Ordinary (୨୦୧୭)

ପୁସ୍ତକରେ ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଅଭିଦୃଷ୍ଟି, ଏହିପରି ପାଠ ସଂପର୍କୀୟ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ସମସ୍ୟା ଓ ସନ୍ଦେହଗୁଡ଼ିକୁ ସମାହିତ କରିଥାଏ ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି। ଉତ୍ତରସମୀକ୍ଷା ସହଜ ସମାଲେଚନାର ସିଧାସଳଖ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ନୁହେଁ, ବରଂ ଏହା ନିଜର ଅଭିନବ ଅଭିଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ସାରସ୍ୱତ ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରସ୍ଥକୁ ଆହୁରି ପ୍ରଶସ୍ତ କରିଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ। ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରକୃତ ଓ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ସମାଲୋଚନା ନିମନ୍ତେ ଫେଲ୍ସ୍କି (Felski) ଦାବୀ କରନ୍ତି ଯେ, ସମାଲୋଚନା ସହ "ଉତ୍ତର ସମାଲୋଚନା" ବା "ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷା" ମଧ୍ୟ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ। (The Uses of Literature, Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd. pp. 22) ସେ ଆହୁରି ଏ ସଂପର୍କରେ ସମାଲୋଚକ ତଥା ଫରାସୀ ଦାର୍ଶନିକ ଜାଁ ପଲ୍ ରିକୋୟର୍‌ଙ୍କ ଉପଦେଶ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ କରାଇବା ସହ ମନୋଯୋଗ ସହକାରେ ଶୁଣିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକଟ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଏବଂ ପଠନ ସହ ଆମର ପ୍ରେମ, ସମାଲୋଚନା, ନିବିଡ଼ତା ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ ମନୋଭାବକୁ ମିଶାଇ ଦେବାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ। ଫେଲେସ୍କି ତାଙ୍କ The Limits of Critique ପୁସ୍ତକରେ ଏହି ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ପଠନକୁ ସାଧାରଣ ସମୀକ୍ଷାର ଅନ୍ତରାୟ ବା ବିରୋଧୀ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିନାହାଁନ୍ତି। ଅନୁରୂପ ଭାବରେ କ୍ରିଷ୍ଟୋଫର କାଷ୍ଟିଗ୍ଲିଆ ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ କହନ୍ତି- "Critique can be salvaged of scholars renounce "Critiquiness" which he associates with smug knowingness and thoroughgoing skepticism." (Castiglia, Christophers, (2013-09-01). "Critiquiness. English Language Notes, 51 (2): 79-85) ଏହି ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷା ବସ୍ତୁତଃ ନୂଆ ନୂଆ ଷ୍ଟାଇଲ୍, ଭଂଗୀ ଓ ଲକ୍ଷଣ କ୍ରମେ ପରୀକ୍ଷା ନରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରିଥାଏ। ରୀତା ଫେଲ୍ସ୍କି ଓ ଏଲିଜାବେଥ୍ ଏସ୍. ଏଙ୍କର୍‌ଙ୍କ ଭାଷାରେ ପ୍ରାମାଣିକ ସମାଲୋଚନାର କ୍ରିୟାକର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ବିବିଧ ବୌଦ୍ଧିକ ପରୀକ୍ଷଣ, ବୌଦ୍ଧିକ ଅନନ୍ୟତା ଓ ନୂତନ ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରତି ସଚେତନ ରହି ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଓ ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପାଠ ଓ ପଠନକୁ ଅବଲୋକନ, ଅବବୋଧନ ଓ ପରୀକ୍ଷଣ-ସମୀକ୍ଷଣ କରିବା ଏହି ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷାର ଅନନ୍ୟ ଅଭିପ୍ରାୟ। ମାଥ୍ୟୁନ୍ ମୁଲ୍ଲିନ୍ସ୍‌ଯଥାର୍ଥରେ କହନ୍ତି 'ପୋଷ୍ଟକ୍ରିଟିକ୍' ବା 'ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷା' ମାନବତାବାଦ ବା ମାନବତା ବିଜ୍ଞାନର ବୃହତ୍ତର ଆୟାମକୁ ଏବଂ ଏହାର ଭୂମି, ଭୂମିକା, ପରିବେଶ, ପରିସର ଓ ଅଭିପ୍ରାୟକୁ ଅବବୋଧ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ। ସେ ଆହୁରି ନିଜ ବକ୍ତବ୍ୟରେ ପ୍ରଲମ୍ବିତ କରି କହନ୍ତି ଯେ, ଏହି ସମାଲୋଚନାର ଧାରା ଓ ଧାରଣା ସମାଲୋଚକକୁ ଉଭୟ ସକାରାତ୍ମକ ଭାଷା ଓ ସକାରାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହ ଘରୋଇକରଣ (Privatization) ଓ ଉପଯୋଗିତାବାଦ (Utilitarianism) ପରି ପ୍ରକ୍ରିୟାମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ପ୍ରଭାବ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ଉପରେ କିପରି ପଡ଼ିଥାଏ ଓ ଏହି ସମୟରେ ବା ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ମାନବତାବିଦ୍ୟା (Humanities)ର ଗୁରୁତ୍ୱ କେତେମାତ୍ରାରେ ରହିଛି ଏକଥାକୁ ମଧ୍ୟ ନିଘା ରଖିବା "ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷା"ର ଯେ ଏକ ଅନନ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ- ଏକଥାକୁ ଅଣଦେଖା କରାଯାଇନପାରେ। ଅତଏବ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାଂପ୍ରତିକ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଦେଖିଲେ ସାଧାରଣ ସାରସ୍ୱତ ସମୀକ୍ଷା ସହ ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଅଭିଦୃଷ୍ଟିର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରିହୁଏ। ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ସଚେତନ ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ ଦଶକରେ ହୋଇଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ। ଏହି ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରାକ୍‌ପୀଢ଼ି ଭାବରେ ତଥା ଏହାର ଭିତ୍ତିପାତ କରିଥିବା ସମାଲୋଚକ ଭାବରେ Ludwig Wittgenstein, Stanley Cavell, Eve Kosofsky Sedgwick, ମିଶେଲ୍ ପୋଲାନୀ (Michael Polanyi), ପଲ୍ ରିକୋୟର (Paul Ricour), ବ୍ରୁନୋ ଲାଟୋର (Bruno Latour) ଓ ଜାକ୍ ରାନ୍‌ସିଅର (Jacques Ranciere) ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ପ୍ରୋଟୋପୋଷ୍ଟକ୍ରିଟିକାଲ୍ ଫିଗର୍ ବା ପ୍ରତ୍ନଉତ୍ତରସମୀକ୍ଷକୀୟ ଚରିତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ। (The Limits of Critique, p.150) ତେବେ ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷକ ଭାବରେ ଟୋରିଲ୍ ମୋଇ, ରୀତା ଫେଲ୍ସ୍କି, ଏଲିଜାବେଥ୍ ଏସ୍. ଏଙ୍କର, ମାଥ୍ୟୁ ମୁଲ୍ଲିନ୍ସ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟୋଫର କାଷ୍ଟିଗ୍ଲିଆ, ରଷ୍ କାଷ୍ଟ୍ରୋନୋଭୋ, ସାଇମନ୍ ଡ୍ୟୁରିଙ୍ଗ୍, ଜେନ୍ନିଫର୍ ଫ୍ଲେଇସ୍ନର୍, ଏରିକ୍ ହେଓଟ୍, ହିଅର୍ କେ. ଲୋଭ୍, ଜନ୍ ମାଇକେଲ୍, ଏଲ୍ଲେନ୍ ରୁନେ, ସି. ନାମ୍‌ୱାଲି ସର୍ପେଲ୍, ଶାରୋନ୍ ମାର୍କୋସ୍, ଟୋବିଅସ୍ ସ୍କିଭେରୋନ୍, କଲିନ୍ ଡେଭିସ୍, ଡେଇଡ୍ରେ ଲାଇଞ୍ଚ୍, ଟିମୋଥି ବିୱେସ୍, ଜନ୍ ସ୍କାଡ୍ ଏବଂ ଷ୍ଟିଫେନ୍ ବେଷ୍ଟ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ନାମ ସର୍ବଦା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ।

ସି. ଏସ୍. ଲିୱିସ୍, ଜିଓର୍ଜ ଷ୍ଟେନର୍, ପିଅର୍ ବେୟର୍ଡ୍, ସୁସାନ୍ ସୋଣ୍ଟାଗ୍, ମାନ୍ନୀ ପାର୍ବର୍, ଲୁଇସ୍ ଆଲଥ୍ୟୁଜର୍, ୱାଲ୍ଟର୍ ବେଞ୍ଜାମିନ୍, ଆଲାଇନ୍ ବାଦିୟୁ, ଗିଲ୍‌ସ ଡିଲ୍ୟୁଜ୍, ଏଫ୍. ଆର୍. ଲିଭିସ୍, ଜନ୍ ବେଲୀ, ଜନ୍ ଗିଲ୍ଲୋରୀ, ମିଶେଲ୍ ଫୁକୋ, ଥିଓଡର୍ ଏଡୋର୍ଣ୍ଣୋ, ମାଇକେଲ୍ ସେର୍ରେସ୍, କାର୍ଲୋସ୍ କାଷ୍ଟାନେଡା ଓ ଷ୍ଟିଭେନ୍ କୋନର୍‌ଙ୍କ ପରି ସମାଲୋଚକଗଣ ପ୍ରତ୍ନ- ଉତ୍ତରସମୀକ୍ଷାଧାରାର ଆଗମନୀ ସ୍ୱଷ୍ଟ କଲାବେଳେ ଲୁଡ୍‌ୱିଗ୍ ୱିଡ୍‌ଗେନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍, ଷ୍ଟାନ୍‌ଲି କାଭେଲ୍, ଏଭ୍ କୋସୋଫ୍‌ସ୍କି ସେଡଗ୍ୱିକ୍, ମିଖାଇଲ୍ ପୋଲାନୀ, ପଲ୍ ରିକୋୟର୍, ବ୍ରୁନୋ ଲାଟୋର୍ ଓ ଜାକ୍ ରାନ୍‌ସିଅର୍ ପ୍ରମୁଖ ଏହି ଧାରାର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଭିତ୍ତିଭୂମି ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ଯାହାକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଟୋରିଲ୍ ମୋଇ, ରୀତା ଫେଲସ୍କିଙ୍କ ଠାରୁ ଷ୍ଟିଫେନ୍ ବେଷ୍ଟ୍‌ଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତରସମୀକ୍ଷକମାନେ ଏକ ସ୍ୱଷ୍ଟ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର ଓ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ

କରିଥିଲେ। କାଟ୍ରିନ୍ ରୋଡର୍ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନେଇ ଟି. ଏସ୍. ଏଲିଅଟ୍‌ଙ୍କ 'ଫୋର୍ କ୍ୱାର୍ଟେସ୍' କବିତାଗୁଚ୍ଛକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି। ୨୦୧୪ରେ ପ୍ରକାଶିତ "Reparative Reading, Post-Structuralist Hermeneutics and T. S. Eliot's Four Quartets" ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧ, ବା ଜିମ୍ ଥମ୍ପସନ୍‌ଙ୍କ 'The Killer Inside Me' (୧୯୫୨)ର ଉତ୍ତର ସମୀକ୍ଷକୀୟ ପଠନ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ ମଧ୍ୟରେ ସି. ନାମଓ୍ୱାଲି ସର୍ପେଲ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରତିଭାତତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅନୁଶୀଳନ "A Heap of Cliche" (ପୃ-୧୫୪) ବା ମାନୁଏଲ୍ ପୁଓ୍ୱିଗ୍‌ଙ୍କ 'Kiss of the Spider Woman'ର ଅନୁଶୀଳନରେ ରୀତା ଫେଲ୍‌ସ୍କି ଦର୍ଶାଇଥିବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତାତ୍ତ୍ୱିକ ପୁନଃଶିକ୍ଷଣ ("An excercise in aesthetic re-education") ଆଧାରିତ "The uses of Literature" (ପୃ-୭୬) ପ୍ରଭୃତି ଏକ ଏକ ସଫଳ ଉତ୍ତରସମୀକ୍ଷାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମାତ୍ର।

ବିଚାରବାଦୀ ବାସ୍ତବବାଦ ଚଳିତ ସମୟର ଏକ ଗଭୀର ଓ ଗମ୍ଭୀର ଦିଶା ବୋଲି ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତ୍ୟୟ। ଇଆନ୍ ବୋଗୋଷ୍ଟ, ଲେଭି ବ୍ରାଇଆଣ୍ଟ, ଡ୍ରୁ ଏମ୍. ଡାଲ୍‌ଟନ୍, ମାନୁଏଲ୍ ଡିଲାଣ୍ଡା, ଟ୍ରିଷ୍ଟାନ୍ ଗାର୍ସିଆ, ଇଆଇନ୍ ହାମିଲ୍‌ଟନ୍ ଗ୍ରାଣ୍ଟ, ଗ୍ରାହାମ୍ ହର୍ମନ୍, ଆଡ୍ରିଆନ୍ ଜନ୍‌ଷ୍ଟନ୍, କାଟେରିନା କୋଲୋଜୋଭା, ନିକ୍ ଲାଣ୍ଡ, କ୍ୱେଣ୍ଟିନ୍ ମେୟସୁ (ମୈଲାସୋକ୍ସ), ରେଜା ନେଗାରେସ୍ତାନି, ଷ୍ଟିଭେନ୍ ଶାଭିରୋ, ନିକ୍ ସ୍ରିନିସେକ୍, ଇସାବେଲ୍ ଷ୍ଟେଙ୍ଗର୍‌ସ ଓ ଇଉଜିନ୍ ଠାକର୍‌ଙ୍କ ପରି ଚିନ୍ତାନାୟକ, ଲେଖକ, ଦାର୍ଶନିକ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍, ସାଂସ୍କୃତିକ ସମାଲୋଚକ, ଔପନ୍ୟାସିକ, ଅଧ୍ୟାପକ, ପ୍ରଫେସର ଓ ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ମାନେ ବିଚାରବାଦୀ ବାସ୍ତବବାଦ ଦିଗରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଅବଦାନ ରଖିଛନ୍ତି। ଏହି "Speculative Realism"କୁ ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗିନଥିଲା। ତେବେ ଏହାକୁ Post-Continental Philosophy ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ। ଇମାନୁଏଲ୍ କାଣ୍ଟଙ୍କ ଦର୍ଶନ ବିରୋଧରେ ଏହା ନିଜର ସ୍ୱରକୁ ସଂଗଠିତ ଓ ସଂକେନ୍ଦ୍ରିକ କରିଥାଏ। ଲଣ୍ଡନ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୋଲ୍ଡସ୍ମିଥ୍‌ସ କଲେଜର ଏକ ଶୈକ୍ଷିକ ସମ୍ମିଳନୀରୁ ଏହି "Speculative Realism" ନାମର ଆରମ୍ଭ ବା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ଠିକ୍ ୨୦୦୭ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ। ଯଦିଓ କେଣ୍ଟିନ୍ ମେୟସୁ "Speculative Materialism" ଶବ୍ଦର ଉଲ୍ଲେଖ, ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବା ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଥମେ କରିଥିଲେ, ତଥାପି "Speculative Realism"ର ନାମକରଣ ଶ୍ରେୟ ରେ ବ୍ରାସିୟର୍‌ଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥାଏ। ଧୀରେ ଧୀରେ ଏହା ସଂପ୍ରସାରିତ ହେବାରେ ଲାଗିଲା। ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ଦ୍ୱିତୀୟ ସମ୍ମିଳନୀ UWE ବ୍ରିଷ୍ଟୋଲ୍‌ଠାରେ ୨୦୦୯ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ୍ ୨୪ ତାରିଖ (ଶୁକ୍ରବାର)ରେ "Speculative Realism / Speculative Materialism" ଶୀର୍ଷକରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଏହା "Object-Oriented Ontology: A symposium" ଶୀର୍ଷକରେ Georgia Institute of Technologyର School of Literature, Communication and Cultureରେ ତୃତୀୟ ସମ୍ମିଳନୀ ଭାବେ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା। ତେବେ ଏହାର ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଐତିହାସିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଅନେକ।

ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାରସ୍ୱତ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ Speculative Realism ବା ବିଚାରବାଦୀ ବାସ୍ତବବାଦ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ। ଏଠାରେ ସମାଲୋଚକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସଂପର୍କକୁ ତର୍ଜମା କରିବା ସହ ବାସ୍ତବତାର ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟି, ଦିଗନ୍ତ, ସତ୍ତାମୀମାଂସା (Ontology), ଓ ଜ୍ଞାନମୀମାଂସା ମୂଳକ ନବୀନାଭିଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନର ଆବିଷ୍କାର ନିମନ୍ତେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ପ୍ରଯତ୍ନଶୀଳତା ଦେଖାଇଥାଏ। ଏଠାରେ ସମାଲୋଚକ କେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରକୃତି, ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ସୀମା-ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରଭୃତିରୁ ଦେଖିଥାଏ ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବା ବାସ୍ତବିକତାର ଦାର୍ଶନିକ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅନୁଶୀଳନ କରିଥାଏ। ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ନାୟକଙ୍କ ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କୀୟ ଆଲୋଚନା ଏହି ସତ୍ତାମୀମାଂସା, ଜ୍ଞାନମୀମାଂସା, Aphoristic, Dasein, Binary Personality, Ontology ଓ Epistemology ଆଧାରିତ। ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନେକ ସମାଲୋଚକ ଏହି ଧାରାରେ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ।

ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଅନ୍ୟତମ ସମାଲୋଚନା ଧାରା ହେଉଛି ବସ୍ତୁକୈନ୍ଦ୍ରିକ ସତ୍ତାମୀମାଂସା (Object-Oriented Ontology)। ଏଠାରେ ସମାଲୋଚକ ସାହିତ୍ୟ ସହ ବସ୍ତୁର ସଂପର୍କ ନିରୂପଣ କରିବା ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବସ୍ତୁର ସଂପର୍କ ବାବଦରେ ଥିବା (ପ୍ରଚଳିତ / ପାରଂପରିକ) ଅବଧାରଣାକୁ ଚାଲେଞ୍ଜ୍ କରି ନୂଆ ନୂଆ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନର କଥା କହିଥାଏ। Object Oriented Ontology (OOO) is a philosophical school of thought that argues for the fundamental reality of objects, rejecting the notion of human-centered or anthropocentric perspectives. ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଅନୁସାରେ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ, ଏପରିକି ମଣିଷମାନେ ମଧ୍ୟ ମୌଳିକତଃ ସମାନ ଏବଂ ଏମାନଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ଯାହାକି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାଧାରଣ ବା ପ୍ରଚଳିତ / ପାରଂପରିକ ଅଭିଦୃଷ୍ଟି ଓ ଅନୁଶୀଳନଠାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା। ଗ୍ରାହାମ୍ ହର୍‌ମନ୍ କହନ୍ତି ଯେ, ମଣିଷର ଅବବୋଧଠାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ତଥା ମାନବର ଅବବୋଧର ଅନେକ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ "ବସ୍ତୁ" ମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଦ୍ୟମାନ। ସୁତରାଂ ବସ୍ତୁ-ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସଂପର୍କ ସବୁବେଳେ ପରୋକ୍ଷ। ଏହି ଆଇଡିଆକୁ ଚିତ୍ରକଳା, ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟକଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ

କରାଯାଉଛି। ଏଣୁ ଏହା ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ପ୍ରକାରର "Radical Philosophical Shift" ବୋଲି କହିହେବ। ଏହା ପରିବେଶ ସହ ମଣିଷର ସଂପର୍କକୁ ପୁନଃମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ଉସ୍କାଇବା ସହ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥାଏ। ପୁଣି ମାନବ ଓ ବସ୍ତୁ- ଏ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏହା ସମାନ ଭାବରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ଚିହ୍ନାଇଥାଏ। ଏଣୁ ମଣିଷର ଚିରାଚରିତ ଦୃଷ୍ଟି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅସ୍ତିତ୍ୱ କଥାକୁ ଏହା ଆଗ୍ରାଧିକାର ଦେବାଦ୍ୱାରା ସମାଲୋଚକର ସାହିତ୍ୟିକ ଅନୁଶୀଳନର ପ୍ରକୃତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବଦଳିଯାଏ।

ପାରଂପରିକ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା ଧାରାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଧରଣରେ ଗତି କରୁଥିବା ନବ୍ୟ ବସ୍ତୁବାଦ (New Materialism) ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭୌତିକତ୍ୱ (Materiality) ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସଂପର୍କକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ସହିତ ମାନବୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଉପରେ ବସ୍ତୁଜଗତର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଅଭିନବ ଅଭିଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥାଏ। ନବ୍ୟ ବସ୍ତୁବାଦ ବସ୍ତୁତଃ ମାନବତାବିଦ୍ୟା ଓ ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ପାରଂପରିକ ଦ୍ୱୈତତା (dualisms) (ଯଥା- ପ୍ରକୃତି ଓ ସଂସ୍କୃତି, ମଣିଷ ଓ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଭୃତି)କୁ ଚାଲେଞ୍ଜ୍ କରିବା ସହ ବସ୍ତୁର ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଉପରେ ସମସ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିଥାଏ। ଏହା Materiality ଏବଂ Material forces କୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ବସ୍ତୁ ବା ପଦାର୍ଥକୁ ପରୋକ୍ଷ ବିବେଚିତ ନକରି ଅଧିକନ୍ତୁ ଏହା ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଘଟଣାର ନିର୍ମାଣ ଓ ନିର୍ମିତିରେ ଏକ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ ଓ ନିର୍ବହଣ କରିଥାଏ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥାଏ। ଅର୍ଥାତ୍ ସମାଜରେ ବା ମଣିଷର ଜୀବନଧାରାରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ବିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଇ ଆସିଛି- ସେସବୁର ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ଏହି ପଦାର୍ଥ ଜଗତର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରେରଣା ରହିଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ହେବ। ଏଣୁ ପ୍ରଥାସିଦ୍ଧ ଅବଧାରଣାରେ ଥିବା ଦ୍ୱୈତତା ବା ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଦ୍ୱୈତତା ଯଥା- ପ୍ରକୃତି ଓ ସଂସ୍କୃତି, ବସ୍ତୁ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି, ତନ୍ମୟତ୍ୱ ଓ ମନ୍ମୟତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଏସବୁ ପୃଥକ୍ ନୁହେଁ, ବରଂ ପରସ୍ପର ନିର୍ଭରଶୀଳ ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାଏ। ଏହା Ontology ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଏ Epistemology ଉପରେ ନୁହେଁ। ପାରଂପରିକ ବସ୍ତୁବାଦ epistemology ବା ଜ୍ଞାନ ଉପରେ ଅଧିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସ୍ଥାପନ କରୁଥିଲାବେଳେ ନବ୍ୟବସ୍ତୁବାଦ Ontology (being and existence) ଉପରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥାଏ ଏବଂ ଏହି ଜଗତ କିପରି ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା, ଅଭିକ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ଗଠିତ / ସଂରଚିତ- ସେ ସଂପର୍କରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ। ଏହି ସମାଲୋଚନା ଦୃଷ୍ଟିରେ ବସ୍ତୁ ବା ପଦାର୍ଥ ନିଷ୍କ୍ରିୟ, ନିର୍ବେଦ, ନିସ୍ପନ୍ଦ ନୁହେଁ, ଅଧିକନ୍ତୁ ଏହା ସକ୍ରିୟ, ସସ୍ପନ୍ଦ ଓ ସଚଳ-ସଜଳ ଓ ସଚେତନ। New materialism views matter as having agency and power, challenging the idea that matter is merely passive and inert. ଏହି ନବ୍ୟବସ୍ତୁବାଦରେ ଉତ୍ତରମାନବତାବାଦ (Post humanism) ଏବଂ ଉତ୍ତର-ନୃତତ୍ତ୍ୱକୈନ୍ଦ୍ରିକତା ଦେଖାଦେବା ଏହାର ୨ଟି ବଡ଼ ଗୁଣ। ଏହାଦ୍ୱାରା ଏହି ସମାଲୋଚନା ମାନବ-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଜଗତ୍ ଦୃଷ୍ଟି ନରଖି ଅଧିକନ୍ତୁ ଅଣମାନବୀୟ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କ ଭୂମିକାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ। Thing Theory ବା ବସ୍ତୁତତ୍ତ୍ୱ, Stuff Theory, Archival Research, Genetic Criticism ଓ New Philology ପ୍ରଭୃତି ଏହି ନବ୍ୟବସ୍ତୁବାଦୀ ସମାଲୋଚନାର ଏକ ଏକ ବିଭାଗୀୟ ଅଭିନବ ଅଭିରୁଚି ଓ ଅଭିଦୃଷ୍ଟି। ଆମ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ବରାବର ସଂଘଟିତ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ସ୍ଥୁଳ ରାଜନୀତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ରହିଥିବା ଅନନ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି- ତତ୍‌ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଭୌତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ବସ୍ତୁଗତ ବା ପଦାର୍ଥଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ। ସାହିତ୍ୟରେ ଦେଖାଦେଉଥିବା ମାନବୀୟ ପ୍ରକୃତି ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପରେଖ ତତ୍‌ଜଡ଼ିତ ବସ୍ତୁଜଗତ ବା ଭୌତିକ ଜଡ଼ଜଗତର ଚେତନା ପାଇଁ ନିରୂପିତ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ।

କରେନ୍ ବରାଡ୍ (Karen Barad), ଡାଏନ୍ କୁଲ୍ (Diane Coole), ସାମନ୍ତା ଫ୍ରୋଷ୍ଟ୍ (Samantha Frost) ଏବଂ ଜେନ୍ ବେନେଟ୍ (Jane Bennett) ପ୍ରମୁଖ ଚିନ୍ତାନାୟକ ନବ୍ୟ ବସ୍ତୁବାଦର ବିକାଶ ଓ ଉଦ୍‌ବର୍ତ୍ତନରେ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ଡେମୋକ୍ରିଟୋସ୍ (Democritos) ବସ୍ତୁବାଦର ଜନକ ହୋଇଥିଲା ବେଳେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାତ୍ମକ ବସ୍ତୁବାଦ କାର୍ଲମାର୍କ୍ସ ଓ ଫ୍ରେଡେରିକ୍ ଏଙ୍ଗେଲ୍ସ ନାମକ ଦୁଇ ଚିନ୍ତାନାୟକଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଜନ୍ମନିଏ। ପୁଣି ୧୯୯୧ ମସିହାରେ Rosi Braidotti ତାଙ୍କ Patterns of Dissonance: A Study of Women and Contemporary Philosophy (୧୯୯୧) ପ୍ରବନ୍ଧରେ "New Materialism" ବା "Neo Materialism" ଶବ୍ଦକୁ ପ୍ରଥମେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରସ୍ତୁତି କ୍ରମେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ। ମାନୁଏଲ୍ ଡି ଲାଣ୍ଡା ତାଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରବନ୍ଧ "The Geology of Morals"ରେ ମଧ୍ୟ ଏହି Neo Materialism ଶବ୍ଦକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ। ପରିବେଶବିଦ୍ ଆନ୍ଦ୍ରେଶ ମାଲ୍ମ (Andreas Malm) ଏହି "ନବ୍ୟ ବସ୍ତୁବାଦ"କୁ "idealism of the most useless sort" ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇ କହିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ଚିନ୍ତାଧାରା ପରିବେଶ ବା ଜଳବାୟୁ ଅଭିକ୍ରିୟା ଓ ପରିବେଶ ବା ପ୍ରକୃତି ସହ ଆମର ସଂପର୍କ ସୁଦୃଢ଼ କରିବାରେ ସେପରି କୌଣସି ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେନାହିଁ। ସେହିପରି ଇମାନୁଏଲ୍ କାଣ୍ଟ୍ ମଧ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ କାରଣର ସମାଲୋଚନା କରିବା ସହ ମନ୍ମୟ ଆଦର୍ଶବାଦ (Subjective dualism) ଏବଂ ମନ ଓ ଶରୀର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଦ୍ୱୈତ ସଂପର୍କକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ସହିତ ନିଜର transcendental idealismକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି। ରୋଜାଇ ବ୍ରେଡୋଟି (Rosi

Braidotti) ନାରୀବାଦୀ ତତ୍ତ୍ୱ ପାଇଁ ଉତ୍ତରମାନବତାବାଦର ଅବଧାରଣା ଏବଂ ନବ୍ୟବସ୍ତୁବାଦର ଆଶୟ ବା ନିହିତାର୍ଥ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲାବେଳେ ଡୋନା ହାରାୱେ (Donna Haraway) ଏହି ଧାରାରେ Cyborgs, Companion species ଏବଂ situated knowledge ପ୍ରଭୃତିକୁ ନାରୀବାଦୀ ଅଧ୍ୟୟନରେ ସ୍ଥାନଦେଇ ଏ ଦିଗରେ ଏକ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଏହା ଚଳନ୍ତି ସମୟର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଫଳ ଓ ସମ୍ଭାବନାମୟ ସାରସ୍ୱତ ସମାଲୋଚନାର ବିଭବ ଓ ବିଭାବ ବିଶେଷ ଅଟେ ।

ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଦିଗକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିବା ମୂଳତତ୍ତ୍ୱଟି ହେଉଛି ପ୍ରଭାବ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବା ପ୍ରଭାବ ତତ୍ତ୍ୱ (Affect Theory) । ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରଭାବ ତତ୍ତ୍ୱର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ସମାଲୋଚକ ଉଭୟ ପାଠକ ଓ ଦର୍ଶକ ପାଖରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥାଏ । ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁସାରେ ପ୍ରଭାବର ଉତ୍ପତ୍ତିଠାରୁ ଏହାର ସଂଚାର, ତଥା ଏହାର ପ୍ରଭାବ ପାଠକ ଏବଂ ପାଠ (Text) ଉପରେ କିପରି ପଡ଼ିଥାଏ- ତାହା ବିଚାର କରାଯାଇଥାଏ । ନ୍ୟାରେଟିଭ୍ ଶୈଳୀ ଓ ସଂରଚନା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯାଇ ପାରଂପରିକ ଅଭିଦୃଷ୍ଟିଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ ରହି ଏହା ଏଥି ସଂପୃକ୍ତ ପଠନର ପରୋକ୍ଷ ବା ଅଣପ୍ରତିନିଧିସ୍ଥାନୀୟ ଆୟାମ (Non-representational dimensions of reading) ଗୁଡ଼ିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ସେସବୁକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । "Affect Theory in literature examines how literary works evoke emotional responses in readers and how these feelings, often described as affects, shape our understandings and experiences of the text." ପ୍ରଭାବ ଏକ ବୃହତ୍ତର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆୟାମଗତ ଶବ୍ଦ ବିଶେଷ ଅଟେ । ଆବେଗ, ଭାବନା, ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ଅନୁଭବ, ମନୋଦଶା ପରି ଅନେକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାର ଏହା ଧାରକ ବା ଆଧାର ଶବ୍ଦବିଶେଷ ଅଟେ । ଏହା ଶରୀର ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରି ସାହିତ୍ୟର ବିବେଚନା ବା ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଟେକ୍ସଟ୍ ବା ପାଠ ସହ ଏକାତ୍ମ ହେବାରେ ଶରୀରର ଅପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ଭୂମିକାକୁ ଏଠାରେ ଆଲୋଚନାଭୁକ୍ତ କରିବା ସହିତ ଆମର ଭୌତିକ ବା ଶାରୀରିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଓ ଅଭିକ୍ରିୟାଦି- ଗୋଟିଏ ପାଠକୁ ଅବବୋଧ ଓ ଅନୁଭବ କରିବାରେ କେତେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସେକଥା ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶାଯାଇଥାଏ । ଏଠାରେ ପାଠକର ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସକ୍ରିୟ ଓ ଜୀବନ୍ତ । ପାଠକର Affective Response ସହ ଦର୍ଶନ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରଭୃତି ସାମଗ୍ରିକ ଭାବେ ଏଠାରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ "ପ୍ରଭାବତତ୍ତ୍ୱ" ପାରଂପରିକ ଦୃଷ୍ଟିର ଅନେକ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହି ପାଠକର ଶରୀର, ମନ, ପାଠକର ଭୂମି ଓ ଭୂମିକା ଏବଂ ସାମଗ୍ରିକ ପ୍ରଭାବର ଅଣପ୍ରତିନିଧିସ୍ଥାନୀୟ ପ୍ରକୃତିକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ସାହିତ୍ୟର ଭିନ୍ନ ଏକ ବିବେଚନା କରିଥାଏ । ସିଲ୍‌ଭାନ୍ ଟମ୍‌କିନ୍ସ, ଗିଲ୍ସ ଡିଲ୍ୟୁଜ୍, ବ୍ରାଇନ୍ ମାସୁମି, ଏଭ୍ ସେଡ୍‌ଗ୍ୱିକ୍, ଲରେନ୍ ବର୍ଲାଣ୍ଟ୍, ସେରା ଏହମଦ୍, ଜେରନୋଟ୍ ବୋହମ (Gernot Bohme) ପ୍ରମୁଖ ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍, ଦାର୍ଶନିକ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍, ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ଏହି ପ୍ରଭାବତତ୍ତ୍ୱର ବିକାଶ ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଅଧୁନା ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଅତୀବ ସଂବେଦନଶୀଳ ଧାରା ହେଉଛି କୁୟର ଅଫ୍ କଲର୍ କ୍ରିଟକ୍ ବା ବର୍ଣ୍ଣବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସମାଲୋଚନା । ଏଠାରେ କୁୟରତତ୍ତ୍ୱ ଓ କ୍ରିଟିକାଲ୍ ରେସ୍ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସାଙ୍ଗକୁ ପାରଂପରିକ ପରିଚୟ ଜ୍ଞାନ, ପାରଂପରିକ କ୍ଷମତାଜ୍ଞାନ ଓ ପାରଂପରିକ ଅଧିକାର ବା ସୁଯୋଗ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ଏକ ଆହ୍ୱାନ ଥିବାର ଦେଖିହୁଏ । "Queer of Colour Critique (QoC) is an interdisciplinary field that examines the intersection of race, class, gender, sexuality, culture and other social categories of power, particularly within the context of queer and LGBTQ + Communities of colour." ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ, ଲିଙ୍ଗ, ଗୋଷ୍ଠୀ, ଶ୍ରେଣୀ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମାଜିକ ବିଭାଗୀକରଣ ଆଧାରରେ ମଣିଷକୁ ଭିନ୍ନ ବିବେଚନା କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଏମାନେ ପରସ୍ପର ସହ କିପରି ସଂପର୍କିତ ଓ ନିର୍ଭରଶୀଳ, ତାହାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକର ଦେଇ ଏହି ସମାଲୋଚନାରେ ଆଲୋଚନାଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । Intersectionality ବା ଆନ୍ତଃଖଣ୍ଡୀୟ ସଂପର୍କ ଏହାର ଏକ ବଡ଼ ବିଶେଷତ୍ୱ । ଜାତି, ଗୋତ୍ର, ଲିଙ୍ଗ, ବର୍ଣ୍ଣ, କ୍ଷମତାକେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତିକୁ ନେଇ ଏହା ସମାଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ପସନ୍ଦ କରିଥାଏ । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟ କ୍ରମେ "Race" ଏକାନ୍ତ ଜୈବିକ ନୁହେଁ ବରଂ ଏହା ସକ୍ରିୟ ଭାବେ ସାମାଜିକ ନିର୍ମାଣ ଓ ନିର୍ମିତି ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ । ଏପରିକି ପୁଞ୍ଜିବାଦ ଓ ଉପନିବେଶବାଦଦ୍ୱାରା ଜାତି, ଲିଙ୍ଗ, ବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ଅର୍ଥ ନିରୂପିତ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ଏହି ଧାରା ପ୍ରତ୍ୟୟ ରଖେ । "ବର୍ଣ୍ଣ" ଭିତରେ ଏଠାରେ ଏସବୁ ଆସିବା ସଂଗେସଂଗେ LGBTQ+ ମଧ୍ୟ ଆସିଥାନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ଏହି ସମାଲୋଚନାର ଦୃଷ୍ଟି ଅଧିକ ବର୍ଣ୍ଣିଳ । ଏହା ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ନିମନ୍ତେ ଲଢ଼େଇ କରେ, ଯୁକ୍ତି କରେ ଓ ବିବିଧ ଅବିଚାର, ଅନ୍ଧସାମାଜିକ ବିରୋଧ, କୁସଂସ୍କାର, କୁପ୍ରଥା ଓ କୁପରଂପରା ବିପକ୍ଷରେ ଏହା ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ ମଧ୍ୟ କରିଥାଏ । ରୋଡେରିକ୍ ଫର୍ଗୁସନ୍ ଓ କାରାକାଲିଙ୍ଗଙ୍କ ପରି ବିଦ୍ୱାନ୍ ଓ ଗବେଷକମାନେ ଏ ଦିଗରେ ଅନେକ ପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ କରିଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ ।

ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଇଥିବା ଅନ୍ୟତମ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି- କ୍ରିପ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ବା ଅପଙ୍ଗ ତତ୍ତ୍ୱ । ଏଥିରେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ଥିବା "ଅକ୍ଷମତା" ବା "ଅପଙ୍ଗତା'କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ସମାଲୋଚନା କରିବା ସଂଗେସଂଗେ ପାରଂପରିକ ଭାବେ

ପ୍ରଚଳିତ ଅପଙ୍ଗତାର ସଂଜ୍ଞାକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦିଏ; ଚାଲେଞ୍ଜ୍ କରିଥାଏ। ସାଧାରଣ ଭାବରେ ବା ପ୍ରଥାସିଦ୍ଧ ଭାବରେ "ସୁସ୍ଥତା" ଓ "ଯୋଗ୍ୟତା"ର ଧାରଣାକୁ ଏହା ବିରୋଧ କରେ, ଚାଲେଞ୍ଜ୍ କରେ ଓ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥାଏ। ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ binary opposite ବା ଦ୍ୱୈତ ବିରୋଧାଭାସ (ଯଥା- ସକ୍ଷମ-ଅକ୍ଷମ, ସଚଳ-ଅଚଳ, ସଜ୍ଞାନ-ଅଜ୍ଞାନ, ସୁସ୍ଥ-ଅସୁସ୍ଥ ପ୍ରଭୃତି) ମାନଙ୍କୁ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରେ। ଜାକ୍ ଡେରିଡାଙ୍କ ବିନିର୍ମାଣ ଏହାର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଧାର।

ସେହିପରି ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅନ୍ୟତମ ସମାଲୋଚନାର ଦିଗ ହେଉଛି ମେଦ ଅଧ୍ୟୟନ (Fat Studies)। ସାହିତ୍ୟରେ ବା ସଂସ୍କୃତିରେ ଅଧିକ ମେଦକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ- ମାନସିକ ଧାରଣା ଜନ୍ମେ, ତାହାକୁ ଏହା କେନ୍ଦ୍ରକରି ଗଢ଼ିଉଠିଛି। ବସ୍ତୁତଃ, ମେଦବହୁଳତାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଗଢ଼ିଉଠିଥିବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ପରିଚୟ, ସୁସ୍ଥତାର ହଲ୍‌ମାର୍କକୁ ଏହା ଭାଙ୍ଗିଦିଏ ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଅସ୍ତିତ୍ୱ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ସଂଜ୍ଞା "ମେଦବହୁଳତା" ଆଧାରରେ ହୋଇନଥାଏ ବୋଲି ଏହା ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ। ଏହା ବସ୍ତୁତଃ ମେଦଜନିତ ଭିତ୍ତିହୀନ ଭୟ, (Fatphobia), ଓଜନ ଜନିତ ସାମାଜିକ, ମାନସିକ, ହୀନ ରାଜନୀତି ପ୍ରଭୃତି ବିରୋଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ସହିତ ମେଦ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମାନତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ। ଏହାଦ୍ୱାରା ବିଶେଷକରି ସମାଲୋଚକ ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀକୁ, ମେଦ ପ୍ରତି ଥିବା ସର୍ବସାଧାରଣ ପାରଂପରିକ ଧାରଣାକୁ ଓ ମେଦକୈନ୍ଦ୍ରିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଧାରଣାକୁ ବଦଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ। ରୋକ୍ସେନ୍ ଗାଏଙ୍କ "Hunger: A Memoir of My Body", ଅଲି ଥମ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ "They don't make plus size space suits (2019)", ଓର୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କ "Fat is a feminist issue" (1978), ଟ୍ରାସୀ ଏଲ୍. ଥମ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ "Fatropolis" (2012) ପ୍ରମୁଖ ସାହିତ୍ୟକୃତିରେ "ମେଦ" ବା "ପୃଥୁଳକାୟତା" ହିଁ ମୂଳ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ଏହି ସମାଲୋଚକର ଚାଲେଞ୍ଜର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ। ଯଥାର୍ଥରେ ମେଦ ଅଧ୍ୟୟନ ମୋଟା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଶାରିରୀକ, ସାମାଜିକ ଓ ମାନସିକ ଜୀବନର କଥା କହେ ଓ ସାମାଜିକ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରତ୍ୟୟର ଗଠନଦ୍ୱାରା ଏହା କିପରି ଏକ ଜଟିଳତାକୁ ସାମ୍ନା କରେ- ତାହା ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ। ପୁଣି ଶରୀରର ରୂପରେଖ ଓ ଶରୀରଗତ ସକାରାତ୍ମକତା (body positivity)କୁ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ଆୟାମ ଅନେକ ବଢ଼ିଗଲାଣି। ଖାଦ୍ୟପେୟକୁ ନେଇ ଏବେ ସମାଲୋଚନା ସୃଷ୍ଟି ହେଲାଣି। ଖାଦ୍ୟକୁ ଆଧାର କରି ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ଶ୍ରେଣୀର ଷ୍ଟାଟସ୍, କ୍ଷମତା, ପରିଚୟ ଓ ଅନେକ କଥା ଜଣାପଡ଼େ। ଏପରିକି ଅନ୍ନରୁ ମନର ଅବଧାରଣା ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରେ। ଯଥାର୍ଥରେ ଖାଦ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନଦ୍ୱାରା ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ବିଚାର କରାଯାଏ କେବଳ ଓ କେବଳ ପାତ୍ରର (ଚରିତ୍ରର) ଖାଦ୍ୟକୁ ଦେଖି। ଖାଦ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରତୀକ। ଖାଦ୍ୟ ଏକ ସ୍ମୃତିର ଚିହ୍ନ। ଖାଦ୍ୟ ସାମାଜିକ ପରିଚୟର ଏକ ବାହକ। ଖାଦ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥାଏ ସଂସ୍କୃତିର ଶୀତଳ ପ୍ରଲେପ। ଖାଦ୍ୟଦ୍ୱାରା ସମାଲୋଚକ ବସ୍ତୁତଃ ନୃତତ୍ତ୍ୱ, ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ, ଇତିହାସ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଧ୍ୟୟନ ପରି ବିବିଧ ବିଭାଗର ଆନ୍ତଃସଂପର୍କର ଜାଲକ ବିନ୍ୟାସ ମାଧ୍ୟମରେ ସମାଲୋଚନା କରିଥାଏ। ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା ହେଉଛି ଖାଦ୍ୟର ଭୂମିକା। Marcel Proustଙ୍କ "Remembrance of Things Past", James Joyceଙ୍କ "Ulysses", ଭର୍ଜିନିଆ ଉଲ୍‌ଫଙ୍କ "To the Lighthouse", ସଲମନ୍ ରୁସ୍‌ଦିଙ୍କ "Midnight's Children", ଅରୁନ୍ଧତୀ ରାୟଙ୍କ "The God of Small Things", ଅନିତା ଦେଶାଇଙ୍କ "Fasting Feasting" ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟକୃତି ଏ ଦିଗରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ। ଯଥାର୍ଥରେ ଖାଦ୍ୟ ଏକ ସଭ୍ୟତାର, ସଂସ୍କୃତିର, ଗୋଷ୍ଠୀ, ଜାତି ଓ ଧର୍ମର ବା ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରାଚୀନତମ ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତମ ପରିଚୟ ପତ୍ର।

ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ "କ୍ରୀଡ଼ା" (Games) ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି। ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଭାବେ ତଥା ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଆଧାତ୍ମିକ ଭାବେ କ୍ରୀଡ଼ାର ସଂପର୍କ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆମ ସହ ରହିଛି। ଏଠାରେ ସମାଲୋଚକ ଭିଡ଼ିଓ ଗେମ୍‌ର ସାଂସ୍କୃତିକ, ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ସାମାଜିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ଔଚିତ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରିଥାଏ। ଏହାରି ମାଧ୍ୟମରେ ସମାଲୋଚକ କ୍ରୀଡ଼ା, ପରିଚୟ ଓ କ୍ଷମତାର ଆନ୍ତଃସଂପର୍କ ନିରୂପଣ କରିଥାଏ। ବହିର୍ଦେଶୀୟ କ୍ରୀଡ଼ାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅନ୍ତର୍ଦେଶୀୟ କ୍ରୀଡ଼ା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଭୌତିକ ପାରଂପରିକ ଲୋକକ୍ରୀଡ଼ାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଭିଡିଓ ଗେମ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁର ପ୍ରଭାବ ସମାଜ ଉପରେ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ବରାବର ପଡ଼ିଥାଏ। କ୍ରୀଡ଼ାଟିଏ ନିର୍ମାଣ କଲାବେଳେ ହିଁ ଏହି ଦୁଇ କାରକ "ସମାଜ" ଓ "ବ୍ୟକ୍ତି" ତା'ଉପରେ ଯେପରି ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାଏ, କ୍ରୀଡ଼ାଟିଏ ନିର୍ମାଣ ସରିଲା ପରେ ବ୍ୟକ୍ତି ତାକୁ ଖେଳିଲାବେଳେ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ସେହି ପ୍ରଭାବ ଫେରିଥାଏ ବା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥାଏ। ଝିମିଟିଖେଳ ହେଉ ବା ସତରଞ୍ଜ ଖେଳ ହେଉ ବା ଲୁଡ଼ୋ, ଚେସ୍ ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଖେଳ ହେଉ- ସବୁର ପ୍ରଭାବ ମଣିଷ ଉପରେ ପଡ଼େ। ଏପରିକି ଜୀବନ ଏକ କ୍ରୀଡ଼ା ସଦୃଶ। ଏହାକୁ ଆଧାର କରି ବିବିଧ ଭିଡ଼ିଓ ଗେମ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଛି। ଏହାକୁ ନେଇ ଅନେକ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି। ସମାଲୋଚକ ଏହାରି ଆଧାରରେ ଏକ କ୍ରୀଡ଼ାକୈନ୍ଦ୍ରିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିଥାଏ।

ଏହି ସମୟରେ ସାରସ୍ୱତ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଦିଗ ହେଉଛି "ଟ୍ରାନ୍ସ ଷ୍ଟଡିଜ୍" (Trans Studies)। "Trans Studies" କହିଲେ "Transgender studies"କୁ

ବୁଝାଏ। ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ସାମାଜିକ ଲିଙ୍ଗ ଓ ଜୈବିକ ଲିଙ୍ଗକୁ ଆଧାର କରି ଗଢ଼ିଉଠିଥିବା ମଣିଷର ପରିଚୟ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ। ସାହିତ୍ୟରେ ସେହିପରି ଟ୍ରାନ୍ସ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ, ମାନସିକ, ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜନୀତିକ ସ୍ଥିତି-ଭିତ୍ତି ଓ ଭୂମିକୁ ନେଇ ଏହି ସମାଲୋଚନା ସମୃଦ୍ଧ।

ଏତତ୍ ବ୍ୟତିରେକେ ଉତ୍ତରଉପନିବେଶବାଦୀ ସମାଲୋଚନା ଓ ସବଲ୍‌ଟର୍ଣ୍ଣ ସମାଲୋଚନା ପରି ଡିଜିଟାଲ୍ ହ୍ୟୁମାନିଟିଜ୍, ତୁଳନାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା, ଉତ୍ତରାଧୁନିକ ସମାଲୋଚନା ଓ ଉତ୍ତରସଂରଚନାବାଦୀ ସମାଲୋଚନା, ଜନଜାତି ସମାଲୋଚନା, ଦଳିତ ସମାଲୋଚନା, ପରିବେଶ ସମାଲୋଚନା, କୁୟର୍ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନା ଓ ନାରୀବାଦୀ ସମାଲୋଚନା ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନୂଆ ନୂଆ ମୋଡ଼ ନେଇ ଗଢ଼ିଉଠୁଥିବାର ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ। ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚିତ ସମାଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱଷ୍ଟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା କଷ୍ଟକର। କାରଣ ହାତଗଣତି ସମାଲୋଚକ ଏହି ନବୀନ ଧାରାର ଲେଖକ। ଏହାଛଡ଼ା ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରଥାସିଦ୍ଧ ବା ଗତାନୁଗତିକ ପାରଂପରିକ ଧାରା ଓ ଟେକ୍‌ନିକ୍‌ର ତଥାକଥିତ ଶୈଳୀରେ ନନ୍ଦନ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ଚାଲିଛି। ମିଥ୍, ପ୍ରତୀକ, ରୂପକଳ୍ପ, ସ୍ଥିତିବାଦ, ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିବାଦ, ଡାଡାବାଦ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିବାଦକୁ ଆଧାର କରି ସମାଲୋଚନା ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଚାଲିଛି। ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ନାୟକ ଏହି ଧାରାର ଜଣେ ଅନନ୍ୟ- ଅନୁପମ ବିସ୍ମୟ। ତାଙ୍କର "ସମୀକ୍ଷା ସଂଦର୍ଶନ" (୨୦୧୫) ହେଉ ଅଥବା "ଚେତନାର ଚିତ୍ରଲିପି" (୨୦୨୨) ହେଉ, "ଈକ୍ଷା-ବୀକ୍ଷା-ସମୀକ୍ଷା" (୨୦୧୨) ହେଉ ବା "ତୂଳୀ ଓ ତୁଳନା" (୨୦୧୨) ହେଉ- ସବୁଥିରେ ନୂତନ ଧାରାର ଓ ନୂତନ ଧରାର କଥା ସେ କହିଛନ୍ତି। "Aspects of Criticism" ହେଉ କି "Dispersed Meditation" ହେଉ ସବୁଥିରେ ସେ ନୂତନ କଳା ଓ କୌଶଳର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। ସେହିପରି ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକ ଡ. ଦାଶରଥି ଦାସଙ୍କ "ପ୍ରସଙ୍ଗ ପୁରୁଣା ଭାବନା ନୂଆ" (୨୦୧୫), ଡ. ଗୌତମ ଜେନାଙ୍କ "ଓଡ଼ିଆ କବିତା: ଆଧୁନିକତାର ଉତ୍ତରଣ" (୨୦୧୩), ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ସ୍ୱରୂପ (୨୦୨୨), ଡ. ରବୀନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାସଙ୍କ "ପ୍ରାୟୋଗିକ ଶୈଳୀବିଜ୍ଞାନ" (୨୦୧୨), "ଶୈଳୀ ବିଜ୍ଞାନର ଆଲୋକରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ" (୨୦୦୮), "ପ୍ରାୟୋଗିକ ଉତ୍ତରସଂରଚନାବାଦ ବନାମ୍ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ" (୨୦୨୧), ପ୍ରଫେସର କଇଳାଶ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ "କଥା ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା" (୨୦୨୨), ପ୍ରଫେସର ଅନାଦି ଚରଣ ଗାଁଣଙ୍କ "ଊନବିଂଶ ଶତକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା" (୨୦୧୬), ଡକ୍ଟର ସ୍ମିତା ମହାନ୍ତିଙ୍କ "ଅନ୍ଧାରରେ ଆଲୋକିତ ଶ୍ରୀରାଧା" (୨୦୧୩), ଡକ୍ଟର ପଞ୍ଚାନନ ମିଶ୍ରଙ୍କ "ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା: ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ପ୍ରାୟୋଗିକ ପ୍ରସଙ୍ଗ" (୧ମ ଭାଗ) (୨୦୧୪), (ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ) (୨୦୧୬), ପ୍ରଫେସର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ "ବିମର୍ଶ ବିଗ୍ରହ" (୨୦୧୫), ଡ. କ୍ଷୀରୋଦ ଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରାଙ୍କ "ଉପନିବେଶବାଦ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ" (୨୦୧୫) ପ୍ରଭୃତି ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ଅଭିନବ ପ୍ରସ୍ଥକୁ ସମୃଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ଯଥାର୍ଥ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ।

ନିଷ୍କର୍ଷ :

ଉପସଂହାରରେ ଏତିକି ମାତ୍ର କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ସାଂପ୍ରତିକ ସାରସ୍ୱତ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ମୂଳ ସ୍ରୋତ ଏଯାବତ୍ ଅଭିନବତ୍ୱଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ ରହିଛି ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ କି ସତ୍ୟର ଅପାଳାପ ହେବ ନାହିଁ। ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଲେଖନୀଦ୍ୱାରା ନୂତନ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନର ସମାଲୋଚନା ପରିବେଶ, ପରିସର ଓ ସାମାଜିକ- ରାଜନୀତିକ- ପାରିବେଶିକ- ଆର୍ଥନୀତିକ- ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ- ଦାର୍ଶନିକ- ନୈତିକ ଓ ଆଞ୍ଚଳିକ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଦେଖି ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଉଛି। ମାତ୍ର ଅଧିକାଂଶ ସମାଲୋଚନାର ସ୍ୱର ଅର୍ବାଚୀନ ନୁହେଁ, ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଗତାନୁଗତିକ। ଏହି କାରଣରୁ ପାଠକମାନେ ମଧ୍ୟ ରୁଚିଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସମାଲୋଚନା ଓ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ଦୂରେଇବାକୁ ଲାଗିଲେଣି। ସାହିତ୍ୟ ଏକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣତ୍ରିଭୁଜ। "ଲେଖକ"- "ଲେଖା" ଓ "ପାଠକ" ପରି ତିନୋଟି ବିନ୍ଦୁ ଉପରେ ଏହା ତିଷ୍ଠିଥାଏ। ପାଠକ ଦୂରେଇବା, ପାଖେଇବା ଲେଖା ଉପରେ ଯେତିକି ନିର୍ଭର କରେ ଲେଖକର ଲେଖାର ମନ-ଧ୍ୟାନ ଓ ମନ ପାଠକ ଉପରେ ସେତିକି ମାତ୍ରାରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ। ଏଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଲୋଚନାର ମୁକ୍ତ ଉଡ୍‌ଡ଼ାଣର ସମୟ ଆସିଛି। ସମାଲୋଚନାରେ ପାଠକକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି, ତା'ପ୍ରତି ମନଧ୍ୟାନ ଦେଇ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା ଜରୁରୀ। ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରସ୍ଥ ସ୍ୱଳ୍ପ ହେଲେ ହେଁ ଏହା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ, ଗଭୀର ପ୍ରତ୍ୟୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସମ୍ଭାବନାମୟ। ସମାଲୋଚନାରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ସ୍ୱର ଦେଖାଯାଇଛି- ସେସବୁ ଋଣାତ୍ମକ ନୁହେଁ, ବରଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁଣାତ୍ମକ, ପରିମାଣାତ୍ମକ ନୁହେଁ, ପରିଣାମାତ୍ମକ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଖାଲି ଭାବନା ଗର୍ଭକ ନୁହେଁ ଅଧିକନ୍ତୁ ଅସୀମ ସମ୍ଭାବନାଗର୍ଭକ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ :

୧. ଦାସ, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ର ନାଥ, ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ, କଟକ: ବିଜୟିନୀ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ୨୦୨୨।

୨. ଦାସ, ରବୀନ୍ଦ୍ର କୁମାର, ପ୍ରାୟୋଗିକ ଉତ୍ତର ସଂରଚନାବାଦ ବନାମ୍ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ, ଡବ୍‌ଲିନ: ବ୍ଲାକ୍ ଇଗଲ୍ ବୁକ୍ସ, ୨୦୨୧।

୩. ଜେନା, ଶିରୀଶ ଚନ୍ଦ୍ର, ଚେତନାର ଚିତ୍ରଲିପି, ବାଲେଶ୍ୱର: ଫକୀର ମୋହନ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ, ୨୦୨୪।

୪. ଜେନା, ଶିରୀଶ ଚନ୍ଦ୍ର, ଛାଇ ସହ ଖେଳ, ବାଲେଶ୍ୱର: ଅକ୍ଷାଂଶ ପ୍ରକାଶନୀ, ୨୦୨୪।

୫. ନାୟକ, ମଧୁଛନ୍ଦା, ସମୀକ୍ଷା ସ୍ମାରକୀ, ବାଲେଶ୍ୱର: ହାଇଫେନ୍, ୨୦୧୫।

୬. ନାୟକ, ସନ୍ତୋଷ କୁମାର, ସମୀକ୍ଷା ସନ୍ଦର୍ଶନ, ବାଲେଶ୍ୱର: ହାଇଫେନ୍, ୨୦୧୫।

୭. ନାୟକ, ସନ୍ତୋଷ କୁମାର, ଚେତନାର ଚିତ୍ରଲିପି, ବାଲେଶ୍ୱର: ହାଇଫେନ୍, ୨୦୨୨।

୮. ନାୟକ, ସନ୍ତୋଷ କୁମାର, ଗୋପପୁର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିତା, ବାଲେଶ୍ୱର: ହାଇଫେନ୍, ୨୦୨୨।

୯. ପଟ୍ଟନାୟକ, ସତ୍ୟ, ଝର୍କା ଖୋଲାଥାଉ, ଡବ୍‌ଲିନ୍: ବ୍ଲାକ୍ ଇଗଲ୍ ବୁକ୍ସ, ୨୦୨୪।

୧୦. ଦାସ, ଦାଶରଥି, ପ୍ରସଙ୍ଗ ପୁରୁଣା ଭାବନା ନୂଆ, କଟକ: ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ୨୦୧୫।

୧୧. ଶତପଥୀ, ନଟବର, ଭାଷା ବିମର୍ଶ, କଟକ: ବିଜୟିନୀ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ୨୦୨୪।

୧୨. ବଳ, କୃଷ୍ଣଚରଣ, ଅନ୍ୟଦିଗନ୍ତ, କଟକ, କାହାଣୀ, ୨୦୧୦।

୧୩. ମିଶ୍ର, ପଞ୍ଚାନନ, ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା: ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ପ୍ରାୟୋଗିକ ପ୍ରସଙ୍ଗ (୧ମ ଭାଗ), କଟକ: ବିଜୟିନୀ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ୨୦୧୪।

୧୪. ମିଶ୍ର, ପଞ୍ଚାନନ, ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା: ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ପ୍ରାୟୋଗିକ ପ୍ରସଙ୍ଗ (୨ୟ ଭାଗ), କଟକ: ବିଜୟିନୀ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ୨୦୧୬।

୧୫. ମିଶ୍ର, ପଞ୍ଚାନନ, ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଛ'ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ ଭିନ୍ନଦୃଷ୍ଟି ଭିନ୍ନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା, କଟକ: ବିଜୟିନୀ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ୨୦୧୯।

୧୬. ଗାଁଣ, ଅନାଦି ଚରଣ, ଊନବିଂଶ ଶତକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା, କଟକ: ବିଜୟିନୀ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ୨୦୧୬।

୧୭. ମହାନ୍ତି, ସ୍ମିତା, ଅନ୍ଧାରରେ ଆଲୋକିତ ଶ୍ରୀରାଧା, କଟକ: ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ୨୦୧୩।

୧୮. ଦାସ, ରବୀନ୍ଦ୍ର କୁମାର, ପ୍ରାୟୋଗିକ ଶୈଳୀ ବିଜ୍ଞାନ, କଟକ: ଚିନ୍ମୟ ପ୍ରକାଶନ, ୨୦୧୨।

୧୯. ଦାସ, ରବୀନ୍ଦ୍ର କୁମାର, ଶୈଳୀ ବିଜ୍ଞାନର ଆଲୋକରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ, ବାଲେଶ୍ୱର: ମୀରାମ୍ବିକା ପ୍ରକାଶନୀ, ୨୦୦୮।

୨୦. ତ୍ରିପାଠୀ, ସନ୍ତୋଷ, କଥାକଳ୍ପ, ଭୁବନେଶ୍ୱର: ପକ୍ଷୀଘର, ୨୦୨୧।

୨୧. ତ୍ରିପାଠୀ, ସନ୍ତୋଷ, ତୁଲ୍ୟକଳ୍ପ, ଭୁବନେଶ୍ୱର: ତୃପ୍ତି, ୨୦୧୪।

୨୨. ତ୍ରିପାଠୀ, ସନ୍ତୋଷ, ଭାଷାବନ୍ଧ, କଟକ: ସୋନମ୍ ପ୍ରକାଶନ, ୨୦୨୧।

୨୩. ମିଶ୍ର, ସୁଷମା, ଗଦ୍ୟ କବିତାର ଅନ୍ତର୍ଛନ୍ଦ (ସତୁରୀରୁ ସଂପ୍ରତି), କଟକ: ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, ୨୦୦୯।

୨୪. ଜେନା, ଗୌତମ, ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ସ୍ୱରୂପ, କଟକ: ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବୁକ୍‌ଷ୍ଟୋର, ୨୦୨୨।

୨୫. ଦାଶ, ଗଗନେନ୍ଦ୍ର ନାଥ, ସରସ୍ୱତୀ ଫକୀର ମୋହନ: ସାହିତ୍ୟ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, କଟକ: ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, ୨୦୧୬।

୨୬. ପଟ୍ଟନାୟକ, କଇଳାଶ, କଥା ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା, କଟକ: ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, ୨୦୨୨।

୨୭. ମିଶ୍ର, ହରପ୍ରସାଦ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଆଲୋଚନା, କଟକ: ଅଗ୍ରଦୂତ, ୨୦୧୧।

୨୮. ନାୟକ, ସନ୍ତୋଷ କୁମାର, ଈକ୍ଷା-ବୀକ୍ଷା-ସମୀକ୍ଷା, ବାଲେଶ୍ୱର: ହାଇଫେନ୍, ୨୦୧୨।

୨୯. Nayak, S. K., Aspects of Criticism, Balasore: Hyphen, 2016.

୩୦. Nayak, S. K., Dispersed Meditation, Balasore: Hyphen, 2023.

୩୧. ନାୟକ, ସନ୍ତୋଷ କୁମାର, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଇଁଲେ ରାତି, ଡବଲିନ୍: ବ୍ଲାକ୍ ଇଗଲ୍ ବୁକ୍ସ, ୨୦୨୪।

୩୨. Miller, Jonathan, The Body in Question. Jonathan Cape Ltd., 1978.

୩୩. Anker & Felski, "Introduction". In Anker & Felski (ed.) Critique and Postcritique Durtiam: Duke University Press, 2017.

୩୪. Shilling, C., The body and social theory, London: Sage, 1993.

୩୫. Brown, H., Body of truth, New York: Pereus Books, 2015.

୩୬. Bacan, L., Health at every size, Dallas: Benbella Books, 2010.

୩୭. Grosz, E., Volatile bodies: Towards a Corporeal feminism, Bloomington: Indiana University Press, 1994.

୩୮. Cooper, C., Fat activism: A radical social movement, Bristol: HammerOn Press, 2016.

❖ ❖ ❖